

Erken Görünüm

Journal Pre-proof

Modernleşme ve Türk Kadını: Türk Ocakları Konferanslarının Etkisi

Doç. Dr., Sezen KARABULUT

Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, DENİZLİ.

e-posta: skarabulut@pau.edu.tr, ORCID: 0000 0001 5416 8800

DOI: 10.30794/pausbed. 1611374

Dergi adı: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Journal Name: Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute

Gönderilme tarihi/Received: 01.01.2025

Kabul tarihi/Accepted: 09.03.2025

Bu makaleyi şu şekilde alıntılayın: Karabulut, S. (2025). "Modernleşme ve Türk Kadını: Türk Ocakları Konferanslarının Etkisi", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 68, ss. xx-xxx.

To cite this article: Karabulut, S. (2025). "Modernization and Turkish Women: The Impact of Turkish Hearth Conferences", *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute*, issue 68, pp. xx-xxx.

This is a PDF file of an article that has undergone enhancements after acceptance, such as the addition of a cover page and metadata, and formatting for readability, but it is not yet the definitive version of record. This version will undergo additional copyediting, typesetting and review before it is published in its final form, but we are providing this version to give early visibility of the article. Please note that, during the production process, errors may be discovered which could affect the content, and all legal disclaimers that apply to the journal pertain.

Bu, kabulden sonra kapak sayfası ve üst veri ekleme, okunabilirlik için biçimlendirme gibi geliştirmelere tabi tutulan bir makalenin PDF dosyasıdır, ancak henüz dosyanın kesin sürümü değildir. Bu sürüm, son haliyle yayınlanmadan önce ek dosya düzenleme, dizgi ve incelemeye geçecektir, ancak makalenin erken görünürlüğünü sağlamak için bu sürümü sağlıyoruz. Üretim sürecinde içeriği etkileyebilecek hataların keşfedilebileceğini ve dergi için geçerli olan tüm yasal uyarıların geçerli olduğunu lütfen unutmayın.

MODERNLEŞME VE TÜRK KADINI: TÜRK OCAKLARI KONFERANSLARIN

Öz

Bu çalışmanın konusu, Türk Ocakları'nın Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk kadınının eşitlik mücadelesine verdiği desteği değerlendirmektir. Bu bağlamda Ocak'ta gerçekleşen 1924, 1926 ve 1930 tarihli kadın konferansları incelenmiştir. Genç cumhuriyetin, kadınların toplumsal ve siyasal alanda daha aktif bir rol üstlenmeleri hedefine katkı sağlayan bu etkinlikler aynı zamanda modernleşme sürecinin bir parçasını da oluşturmuştur.

Türk Ocakları ile ilgili birçok müstakil çalışma gerçekleştirilmiş, tez çalışmaları yapılmış ve makaleler yazılmıştır. Ancak Türk Ocaklarının kadın hakları konusunda da önemli çalışmaları olduğu görülmüş ve bu konuda müstakil bir çalışmanın olmaması nedeniyle bu makale kaleme alınmıştır.

Ocağın kadın konferanslarını analiz edebilmek için dönemin süreli yayın literatürü incelenmiştir ve buradaki konferans kayıtları tespit edilip değerlendirilmiştir. Böylece kadınların mücadelesini belgeleyen birincil kaynaklar ve yanı sıra çeşitli ikincil kaynaklar incelenmiştir. Bu konferanslarda Halide Edip ve Nezihe Muhiddin gibi önemli isimlerin yer aldığı ve kadınların, çalışma hayatına katılımı, siyasal ve sosyal hakları gibi konuların ele alındığı görülmüştür. Önemli katılımcılar eliyle farkındalık yaratan bu konferanslar, belirli bir zümreye yönelik olmayıp geniş kitlelere de hitap etmiş ve dönemin basınının dikkatini çekmiştir. *Vakit*, *Tanin*, *Yeni Gün*, *Hâkimiyet-i Milliye* ve *Milliyet* gazetelerinde yer alan yazılar, Cumhuriyet'in modernleşme sürecinde kadın meselesine verilen önemi gözler önüne sermekte ve Türk Ocaklarının kadın hakları konusundaki katkısını belgelemektedir.

Anahtar kelimeler: *Türk Ocağı, Kadın, Konferans, Kadın Hakları, Modernleşme, Türkiye Cumhuriyet*

MODERNIZATION AND TURKISH WOMEN: THE IMPACT OF TURKISH HEARTH CONFERENCES

Abstract

The subject of this study is to evaluate the support given by the Turkish Hearths to Turkish women's struggle for equality in the early years of the Republic. In this context, the women's conferences held at the January in 1924, 1926 and 1930 are analysed. These events, which contributed to the young republic's goal of women assuming a more active role in the social and political sphere, also constituted a part of the modernisation process.

Many independent studies, theses, dissertations and articles have been written about the Turkish Hearths. However, it has been observed that the Turkish Hearths also carried out important activities on women's rights and this article has been written due to the lack of an independent study on this subject.

In order to analyse the women's conferences of the January, the periodical literature of the period was examined and the conference records were identified and evaluated. Thus, primary sources documenting women's struggle as well as various secondary sources were analysed. It was observed that important names such as Halide Edip and Nezihe Muhiddin took part in these conferences, and issues such as women's participation in labour life, political and social rights were discussed. These conferences, which created awareness with the help of important participants, were not aimed at a certain group of people, but also appealed to the masses and attracted the attention of the press of the period. The articles in *Vakit*, *Tanin*, *Yeni Gün*, *Hâkimiyet-i Milliye* and *Milliyet* newspapers reveal the importance given to the women's issue in the modernisation process of the Republic and document the contribution of the Turkish Hearths to women's rights.

Keywords: *Turkish Hearths, Women, Conference, Women's Rights, Modernization, Republic of Türkiye*

1.GİRİŞ

Türkiye’de, 19. Yüzyılda başlayan kadın sorunu günümüzde de etkisini sürdürmektedir. Çeşitli kadın dernekleri ve basın kuruluşları bu konuda sürekli faaliyette bulunmaktadır. Gazete ve dergilerde konuyla ilgili çeşitli makale ve incelemelere rastlanmaktadır. Kadının, Türk toplumunda etkin bir rol oynamaya başlaması ve kadın haklarını savunan gazete ve dergilerin çıkarılması Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Dönemi ile başlamıştır. Türk modernleşmesinin başlamasına koşut olarak kadınların hayatında da bir değişim göze çarpmaktadır. Bu değişimi Batıdaki gelişmeleri dikkate almadan anlamak mümkün değildir. Batı etkisinin Osmanlı toplumuna yoğun olarak girdiği Tanzimat’tan itibaren, hemen her konuda olduğu gibi kadın meselesinde de Batının etkisi oldukça fazla hissedilmiştir.

Her ne kadar Tanzimat Fermanı doğrudan kadınlara yönelik bir haktan bahsetmese de bu süreçte başlayan ve önceki dönemlere oranla önemli sayılabilecek ilerlemelere rastlanır. 1856 Arazi Kanunnamesi, “kız evlatların babalarından kalan topraklar üzerinde erkek kardeşler gibi veraset hakkına sahip olmalarını” tanımakta, kölelik ve cariyeliği kaldırılmakta ve kadınlara sınırlı da olsa eğitimden yararlanma olanağı tanınmaktadır. 1842 yılında Avrupa’dan getirilen ebe kadınların Tıbbiyede verdikleri kurslarla başlayan, kadınlara eğitim ve özellikle mesleki eğitim verme çabası, 1858’de ilk kız rüştiyelerinin, 1869’da sanayi okullarının, 1870’te Darülmuaallimat yani kız öğretmen okullarının açılması ile devam etmiştir.¹ Bu okulların yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğunda basının toplumsal konulara eğilmeye başlaması da bu dönemde ortaya çıkmış ve Türklere Avrupa’da neler olup bittiğini izleme ve Batıdaki kültürel ve toplumsal gelişmeleri takip edebilme olanağı sağlamıştır. Bu gelişmeye bağlı olarak kadının toplumsal hayatta yerini almasına dair yazılar da basında yerini almıştır.²

Bu süreçte kadınlar da ilk kez seslerini duyurmaya başlamışlar ve 1869 yılında Ali Raşid tarafından ilk kadın dergisi olan *Terakki-i Muhadderât* kurulmuştur. Ayrıca sahibi ve yazarları kadınlardan oluşan ilk kadın dergisi Şükûfezar 1886’da *Hanımlara Mahsus Gazete* 1895 yılında yayınlanmaya başlamıştır. Bu sürecin akabinde ilk kadın derneği olan Şefkat-i Nisvan 1898 yılında Emine Semiyye Hanım ve arkadaşları tarafından Selanik’te kurulmuştur.³

1908 yılında II. Meşrutiyet’in ilanı kadınlara sosyal hayata katılma, çalışma hayatına girme ve yükseköğrenim görme gibi bazı yeni talepleri dile getirme imkânı sağlamış ve bu dönemde kadınların çıkardıkları dergi ve gazeteler çoğalmış, kadınlar pek çok dernekte faaliyet göstermiş, eğitim olanaklarından daha fazla yararlanmaya başlamışlardır. Kadın haklarıyla ilgili fikri gelişmeyi sağlayan yayınlar, kadınları çeşitli konularda bilinçlendirip, eğitmeyi amaçlamıştır. Eğitim, aile, çalışma, evlilik, çok eşlilik, sokağa çıkma, moda gibi konular dönemin gazete ve dergilerinde oldukça sık yer almıştır. Başlangıçta kadın haklarına gösterilen ilgi beklenenden az olmuşsa da kadınlar arasında batılılaşma hareketleri arttıkça ve eğitim seviyesi yükseldikçe bu durum değişmiştir. Dönemin yayınlarında kadın meselesine eğilen ve bu mesele ile ilgili fikirler ileri süren kadın yazarlar artmıştır. Batı ülkelerindeki kadın haklarıyla ilgili gelişmeleri ve Osmanlı toplumundaki kadınların durumunu yazılarında dile getiren bu yazarlar⁴, kadın haklarını savunmuş, kadınlara yönelik hürriyet isteklerini bildiren edebi yazılar yayınlamışlardır.⁵

19. yüzyılda Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi gibi Batıyı iyi tanıyan Osmanlı aydınları da kadın hareketini destekleyen yazılar kaleme almışlardır. 1913 yılında İstanbul’da yayınlanan *Kadınlar Dünyası* dergisi de ilk sayısında girişimlerini takdir eden erkek gazetecilere sayfalarında teşekkür eder ve yine aynı sayıda kadı hukuku sütununda Dr. Abdullah Cevdet’in davalarını savunduğunu belirtir.⁶ Kadın sorununa olan ilginin artması, kadınların eğitim seviyesinin yükselmesine ve Meşrutiyet’in getirdiği özgürlük ortamı ile kadın yayınlarının ve kadın cemiyetlerinin sayısının artmasına zemin hazırlamıştır.

Meşrutiyet dönemi kadın faaliyetleri açısından oldukça hareketli bir dönem olmuştur. Bu faaliyetler, başta İstanbul olmak üzere belli merkezlerde toplansa da kadın hareketlerinin yaygınlaşması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu dönemde kadınlar cemiyet faaliyetlerinde bulunma, basın ve ekonomi hayatına atılma gibi imkanlar ile çeşitli çalışma alanları bulmuştur. Meşrutiyet döneminde hem yardım toplamak hem de kadın

¹ Şirin Tekeli, *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1982, s. 195-198.

² Bernard Caparol, *Kemalizm ve Kemalizm Sonrası Türk Kadını*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1982, s. 51-54.

³ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul, 1994, s.43-45.

⁴ Terakki-i Muhadderât ve Hanımlara Mahsus Gazete’de Batılı kadınların Osmanlı kadınına tanıtılmasına yönelik bir değerlendirme için bkz. Beyhan Kanter, “Terakki-i Muhadderât ve Hanımlara Mahsus Gazete’de Öteki Ya Da Rol Model: Avrupalı ve Amerikalı Kadınlar”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 13/26 (2021), s. 29-56.

⁵ Leyla Kaplan, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998, s. 15-23.

⁶ Aynur İnel, Deniz İlyasoğlu, “Kadın Dergilerinin Evrimi”, *Türkiye’de Dergiler ve Ansiklopediler (1849-1984)*, İstanbul, 1984, s. 163-164.

haklarını savunup onların eğitimini sağlamak amacıyla bazı cemiyetler kurulmuştur. Bu cemiyetlerden bazıları ise; Fatma Aliye Hanım tarafından kurulan Cemiyet-i İmdadiye (1908), Türk kadınlarının bilgi ve kültürünü artırmak amacıyla Halide Edip tarafından kurulan Teali-i Nisvan Cemiyeti (1908), Osmanlı Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye (1909), Teali-i Vatan-ı Osmanî Hanımlar Cemiyeti (1910), Mâmulat-ı Dahiliye Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi (1912), Nezihe Muhiddin tarafından kurulan Donanma Hanımlar Cemiyeti (1912), Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkezîyesi (1912), Müdafaa-i Millîye Osmanlı Hanımlar Cemiyeti (1913), Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvân Cemiyeti (1913), Asker Ailelerine Yardım Cemiyeti (1914)⁷, Kadınları Çalıştırma Cemiyetidir (1916).⁸ Ayrıca 1910 yılında Osmanlı Kadın Derneği'nin sekreteri Kadriye İhsan basında yayınlanmak üzere fotoğrafının çekilmesine izin vermiştir. Sosyal statü sahibi ailelere mensup, öğrenim görmüş kadınlar, ince peçeler kullanmaya ya da peçesiz dolaşmaya başlamışlardır. 1912 yılında peçesiz Türk kadınları Amerikan Büyükelçiliğinde verilen bir resmi kabule katılmışlardır.⁹ Dönemin en etkili kadın hakları savunucuları ise, Ziya Gökalp ve Celal Nuri olmuştur. Celal Nuri 1915 yılında yazdığı *Kadınlarımız* adlı kitabında, kadınların içinde bulunduğu durumu Osmanlı Devleti'nin zayıflamasının temel nedeni olarak tanımlamakta ve yarısı tutsak yaşayan bir ulusa özgür denemeyeceğine dikkat çekmektedir. Ziya Gökalp ise, İslam dininin kadınlarla ilgili olumsuz yaklaşımını, müfessirlerin yorum hatası olarak görmekte ve “*kadın yükselmezse alçalır vatan*” dizeleriyle konunun önemine dikkat çekmiştir.¹⁰

Meşrutiyet yönetiminin getirdiği görece özgürlükçü ortam ile filizlenen Türk kadın hareketi için Birinci Dünya Savaşı dönüm noktasını olmuş ve kadın işgücüne duyulan ihtiyaç Türk kadınlarının kamusal alanda görünürliğini artırmıştır. Bu sürecin yarattığı cesaret ortamı Millî Mücadele sürecine olumlu olarak yansımıştır. Hem cephenin yükünü hafifletmek hem de cephe gerisindeki yardım faaliyetlerini organize etmek için yeni kadın cemiyetleri kurulmuştur. İslam Kadınları Cemiyeti ile Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti açılmış ve bu cemiyetler Bolu, Bursa, Isparta, Denizli, Sivas şehirleri dahil olmak üzere Anadolu'nun çeşitli yerlerinde 19 adet şube açmışlardır.¹¹

Kadınların erkekler ile hukuk önünde eşit haklara sahip olması her ne kadar Cumhuriyet'in ilanı sonrasına kalsa da bu dönemde verilen mücadele kadınların seslerini duyurmalarında ve farklı alanlarda faaliyet yürüten cemiyetlerin desteğinin sağlanmasında büyük öneme sahiptir. Türk kadınının mücadelesinde önemli role sahip olan cemiyetlerden biri de Türk Ocakları'dır.

2. TÜRK OCAKLARI

Türk Ocağı, II. Meşrutiyet Dönemi'nde Türk Derneği (1908) ve Türk Yurdu (1911) ismi ile kurulan ve benzer görüşleri benimseyip savunan milliyetçi derneklerin üçüncüsüdür. Türk Derneği yerini Türk Yurdu'na, Türk Yurdu da Türk Ocağına bırakmıştır. Türk Ocağı tüzüğünün 1. Maddesinde belirtildiğine göre 25 Mart 1912 de kurulmuştur. 20 Haziran'da yapılan toplantısında esasları tespit edilen ve 1913 yılında İstanbul'da basılmış olan tüzüğe göre derneğin kuruluş amacı; “*Türklerin milli terbiye ve ilmi, içtimai, iktisadi seviyelerinin terakki ve itilâsı ile Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmak*”dır. “*Asla politikaya karışmayacağı ve siyasi partilere hizmet etmeyeceği*” belirtilen dernek gayesine ulaşabilmek için, “*okullar yaptıracak, kendi adını taşıyan kulüpler açacak, buralarda dersler, konferanslar, halka açık toplantılar düzenleyecek, kitaplar ve dergiler yayımlayacak, milli serveti korumak ve çoğaltmak maksadı ile -değişik meselelerdeki uzmanlara danışarak-millî iktisada ve ziraate yol gösterecek ve bu alanlardaki kuruluşların doğup yaşamlarına yardımcı olacaktır*”¹² diye belirtilmiştir.

Türk Ocakları, Osmanlı Devleti'nin iç ve dış politikada sıkıntılı olduğu bir dönemde kurulmuştur. Bu dönemde Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakı, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, Girit Meselesi, 31 Mart Vakası, Trablusgarp Savaşı ve Osmanlı Devleti'nin yenilgisi ile sonuçlanan Balkan Savaşları önemli sıkıntılara sebep olmuştur. Ayrıca Batı Rumeli'nin kaybedilmesi, binlerce Türkün göçe tabi tutulması gibi olaylar Türkler arasında büyük bir etki yaratmış ve Osmanlılık fikrinin iflasını hazırlamıştır. Türk Ocaklarının kurulması fikri ilk olarak

⁷ Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesi Türk Kadını*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s. 77-83.

⁸ Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte, çok kısıtlı sayıda da olsa, hükümet dairelerinde kadın memurlar kabul edilmeye başlanmıştır. Bu kadın memurlar yalnızca etkin ve gayretli çalışanlar olmakla kalmamış, Müslüman Osmanlı kadınlarının erkeklerle birlikte çalışmasının ahlak dışı olduğunu savunanları da haksız çıkarmıştır. 1916 yılında Enver Paşa ve eşi Naciye Sultan'ın öncülüğünde *Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi* kurulmuştur. Detaylı bilgi için bkz.; Yavuz Selim Karakışla, *Osmanlı İmparatorluğunda Savaş Yılları ve Çalışan Kadınlar, Kadınları Çalıştırma Cemiyeti (1916-1923)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 73.

⁹ Nermin Abadan Unat, “Toplumsal Değişme ve Kadın”, *Türk Toplumunda Kadın*, Ed. Nermin Abadan Unat, Ekin Yayınları, İstanbul, 1982, s. 10.

¹⁰ İhsan Şerif Kaymaz, “Çağdaş Uygarlığın Mihenk Taşı: Türkiye’de Kadının Toplumsal Konumu”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 46, Güz/2010, s. 339.

¹¹ Leyla Kaplan, *Cemiyetlerde ve Siyasî Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, s. 87-134.

¹² Kenan Akyüz, “Türk Ocakları”, *Belleten*, C. 50, Sayı; 196, Yıl; 1986, s. 201-203.

yaşanan bu gelişmelerden endişe duyan Askeri Tıbbiyeli bir grup öğrenci arasında bir fikir hareketi olarak doğmuştur. 231 öğrencinin fikri temellerini attığı bu girişim Ahmet Ağaoğlu, Mehmed Emin, Ahmed Ferit, Yusuf Akçura, Mehmed Ali Tevfik, Fuad Sabit, Ahmed Nesimi ve Ziya Gökalp'ten destek bulmuştur. Yapılan bir dizi toplantı ve çalışmaların ardından ocağın resmi kuruluşu sağlanmıştır.¹³

Ocağın ilk yönetim kurulu üyeleri, Ahmet Ferit (Tek) (Başkan), Akçoraoğlu Yusuf (İkinci Başkan), Mehmet Ali Tevfik (Umumi Kâtip), Dr. Fuat Sabit'ten (Veznedar) oluşmuştur. Balkan Savaşlarından sonra başkanlığına Hamdullah Suphi (Tanrıöver) gelmiştir. 1918 yılında ise Hars ve İlim kurularak; Halide Edip (Adivar), Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Mehmet Emin (Yurdakul), Ağaoğlu Ahmet, Ziya Gökalp, Köprülüzade Mehmet Fuat, Hüseyinzade Ali Beyler de üye olarak seçilmişlerdir.¹⁴

Derneğin uzun yıllar başkanlığını yürüten Hamdullah Suphi Tanrıöver, Türk Ocaklarının kuruluş sürecini şu ifadeler ile açıklamıştır;

*"Türk Ocağı, 1912'de resmi açılışını yaptı. Asıl kuruluşu, doğrudan doğruya Türkler arasında iç ve dış tehlikelere karşı bir yardımlaşmayı hedef tutmanın neticesidir. Fikrin doğması ise daha bir sene evveline aittir, yani 1911'e. Türk Ocağının fikir olarak doğuşu Karacaahmet mezarlığında Tıbbiyelilerin, cedlerimiz olan ana ve babalarımızın taşları arasında, bir gece saatinde ay ışığında vermiş oldukları bir kararla başlar. Ondan sonra, her nevi çalışmalarımız her sahada inkişaflarımız bu karara dayanır."*¹⁵

Hasan Ferid Cansever'in anlatımıyla; *"...muasır milliyet fikirlerini geniş ve samil bir tarzda ilk defa bir ideal bayrağı yaparak ortaya koyan"* Türk Ocağı, II. Meşrutiyet döneminde kurulan çok sayıda dernek arasında yalnızca en uzun ömürlüsü olmakla kalmamış, aynı zamanda örgütlenmesi, şube sayısı ile de geniş bir kitleye seslenerek, kendisinden önce kurulan ve Türk milliyetçiliğini özellikle bilimsel alanda yaygınlaştırmayı amaçlayan Türk Derneği ve Türk Yurdu Cemiyeti gibi kuruluşlardan daha önemli bir konuma sahip olmuştur.¹⁶

Türk Ocağı şubelerinin açılması Millî Mücadele sonrasına kalmıştır. 9 Eylül 1922'de İzmir'in kurtuluşundan sonra Anadolu'da açılan ilk şube, İzmir Türk Ocağı¹⁷ olmuştur (15 Ekim 1922). Ardından Bursa Türk Ocağı (22 Ekim 1922) kurulmuştur. Bunları Akhisar, Konya, Manisa, Karaağaç, Soma, Bayındır, Urla, Salihli, Kuşadası, Söke, Edirne, Edremit, Ödemiş ve Mudanya Türk Ocaklarının açılışı izlemiştir.¹⁸

Türk Ocakları kurulduğu tarihten itibaren önemli faaliyetler yürütmüştür. En önemli faaliyetlerinden biri düzenli olarak yürütülen konferanslardır. Bu konferansları verenler arasında Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Yusuf Akçura, Mehmet Emin (Yurdakul), Halide Edip (Adivar), Ağaoğlu Ahmed, Müfide Ferid(Tek), Akil Muhtar (Özden), Ömer Seyfeddin, Necip Asım (Yazıksız), Veled Çelebi (İzbudak), Samih Rifat, Yahya Kemal (Beyatlı), Ali Canip (Yöntem), Selim Sırrı (Tarcan), Rıza Tevfik (Bölükbaşı), Hüseyinzade Ali (Turan), Celal Esad (Arseven), Mehmed Fuad (Köprülü), Tevfik Rüştü (Aras), Ömer Naci, Süleyman Nazif, Mehmed İhsan (Sungu) gibi dönemin önemli fikir insanları bulunmaktadır. Bu konferanslarda tarih, edebiyat, kadın, dil, hukuk ve iktisat gibi önemli konulara yer verilmiştir.¹⁹ Türk Ocağı, Türkçe ve yabancı dillerden oluşan 1250 kitaptan oluşan bir kütüphane kurmuştur. Ayrıca Ocak, Türkiye ve Avrupa ile Türk dünyasının diğer bölgelerinde yayınlanan bazı gazete ve dergilerin de sürekli olarak ülkeye gelmesini sağlamıştır.²⁰

Ocak, taşradan gelen fakir öğrencilere de maddi yardımlarda bulunmuştur.²¹ Her yıl 30-35 genç çeşitli okullara yerleştirilmiş, onlara burs vermiş, kalacak yer temin edilmiştir. Öğrencilere yapılan maddi yardımlar 1913-1918 yılları arasında 5000 lirayı bulmuştur.²²

Türk Ocağı milli iktisat fikri çerçevesinde çeşitli sergiler düzenlemiştir. Bu sergiler içinde en önemlisi Ekim 1919 da düzenlenen Türk Sanayi sergisidir. Sergide daha çok üretime yönelik faaliyette bulunan Türk kadınları Bıçkı

¹³ Yusuf Sarınoy, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, Ötüken Yayınları, İstanbul, s. 118-127.

¹⁴ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, C. 1 İkinci Meşrutiyet Dönemi*, 2. Baskı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s. 432.

¹⁵ İbrahim Karaer, *Türk Ocakları ve İnkılaplar*, Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 1989, s. 20.

¹⁶ Füsün Üstel, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 51.

¹⁷ Detaylı bilgi için bkz. Günver Güneş, "İzmir Türk Ocağı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 3, S. 8 (1998).

¹⁸ İbrahim Karaer, *Türk Ocakları ve İnkılaplar*, s. 31.

¹⁹ Yusuf Sarınoy, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, s. 146.

²⁰ Yusuf Sarınoy, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, s. 153.

²¹ Kenan Akyüz, "Türk Ocakları" *Belleten*, 50/196 (Nisan 1986), s. 222.

²² Yusuf Sarınoy, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, s. 153.

Yurdu, Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi, Esirgeme Derneği, Ordu Donanma Pazarı, İmalat-ı Harbiye Mektebi, Osmanlı Anonim Şirketi gibi kuruluş ve derneklerin mallarını sergilemişlerdir.²³

Dönemin Türkçü fikirlerini yaymak için çeşitli dergiler de çıkarılmıştır. Bunlar içerisinde en önemlisi *Türk Yurdu'dur*. Türk Yurdu'nun yanı sıra Celal Sahir'in (Erozan) yönetiminde 11 Nisan 1913'te haftalık olarak *Halka Doğru* dergisi çıkarılmıştır.²⁴ *Türk Sözü* ve *Bilgi Mecmuası* da diğer önemli dergilerdir.

Türk Ocağı çevresindeki milliyetçi ve vatansever düşünce atmosferi içinde yetişen ve bu düşüncelerden etkilenen asker-sivil Türk aydınları, Anadolu'daki Millî Mücadele'yi yürüten kadroların içinde yer almışlardır. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılması ve Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzalaması üzerine Anadolu topraklarının tehlikeye girdiğini gören Türk Ocakları faaliyetlerini daha çok siyasi alana kaydırmıştır. Özellikle İzmir'in işgal edilmesi üzerine İstanbul'da yapılan Fatih ve Üsküdar mitinglerinin organize edilmesine ve Türk ulusunda milli bir bilincin uyanmasına gayret etmiştir.²⁵

Millî Mücadele'nin başarı ile sonuçlanması ve ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması üzerine Türk Ocağı faaliyet alanını ve amacını 1924 yılı kongresinde güncellemiştir. Hamdullah Suphi, yeni dönemde Türk Ocağı'nın iki büyük ve kutsal görevinin olduğunu vurgulamıştır. Ona göre bu vazifelerden birincisi: "*Türk Ocakları manevi Türk vatanının bekçisidir. Lisan hudutlarını istilalara karşı koruyacaktır.*" İkinci önemli vazife ise "*Fırka siyaseti yapmayan ve yapmayacak olan Türk Ocağı kurulduğu günden beri sadık kaldığı millet ve milliyet siyasetini ve onun yeni bir ifadesi olan millet hakimiyetine sadık kalacak ve vatanın her köşesinde onun bekçiliğini ifa edecektir.*"²⁶ Ocak üyeleri böylece Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer aldıklarını ve devrimlere destek vereceklerini açıkça ifade etmişlerdir.

Mustafa Kemal Paşa'nın 15 Mart 1923'te Adana Türk Ocağı'nı ziyaret, Ocaklı üyeler, "*Gazi Paşa annenizin mezarı başında yemin etmişsiniz. Bizde aziz annenin mezarı başında yemin eden Gazi müncinin huzurunda yemin ediyoruz. Allah şahit olsun vatan ve hâkimiyet-i milliye tehlikeye düştüğü gün icap ederse hayatımızı sizinle beraber feda edeceğiz.*" şeklinde yemin etmişlerdir.²⁷ Bu anlayış çerçevesinde, sadece inkılapları kendileri benimsemekle kalmamışlar, halka öğretilmesi için önemli çalışmalar yürütmüşlerdir. Gerek Ankara'da gerek taşra şubelerinde yapılan konferanslarda devrimlerin anlatılmasına büyük önem vermişlerdir. Yeni rejimi ve devrimleri köylülere anlatabilmek, öğretebilmek amacıyla irşat heyetleri kurmuşlardır. Adana, Ayvalık, Bursa, Antalya, Kars, Nazilli, Ankara, Burdur, Trabzon, Çeşme, Karaman, Samsun, Balıkesir, İzmit, Diyarbakır ve Adıyaman gibi birçok şube tarafından çevre köylere irşat ekipleri göndermişlerdir.²⁸

Türk Ocağı, halifeliğin kaldırılmasını coşku ile karşılamış, bu gelişme üzerine Mustafa Kemal Paşa'ya Adana, Biga, Çeşme, Denizli, Gerede, Mersin Türk Ocaklarından tebrik telgrafları çekilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, şapka ve kıyafet inkılabının ilk işaretini 28 Ağustos 1925 tarihinde İnebolu Türk Ocağında vermiştir.²⁹ 29 Ekim 1925 günü Cumhuriyet Bayramı şerefine Niğde Türk Ocağında düzenlenen müsamerede, Ortaokul müdürü Hüsnü Bey şapka hakkında bir konuşma yapmış ve bu konuşmanın ardından müsamere salonunda fesli olanlar feslerini atmışlardır. Mustafa Kemal Paşa'nın 11 Ekim 1925 günü İzmir Türk ocağını ziyaretinde³⁰, Ocaklı hanımlar çarşafsız ve başları açık şekilde Paşa'yı karşılamışlardır.³¹

Türk Ocakları Merkez Heyeti'nin tamimine paralel olarak, Anadolu'daki Ocakların yeni Türk harflerini halka öğretmek için büyük bir kampanya başlattıkları görülmüştür. 20 Ağustos-20 Eylül 1928 tarihleri arasında 73 Ocak'ta kurslar açılmıştır. 1 Kasım 1928 yılında "Türk Harflerinin Kabul Kanunu'nun" çıkarılmasının ardından Türk Ocakları faaliyetlerine hız kesmeden devam etmiş ve 1929 yılının ilk aylarında Ocak tarafından 50.000 kişiye yeni Türk harflerini öğrettikleri açıklanmıştır. Bunun yanı sıra gece dersleri ve kurslar da düzenlemiştir. Bu kurslar ve

²³ Serkan Tuna, "Mütareke İstanbul'unda Türk Sanayi Sergisi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 16/32 (Bahar 2016), s. 243-287.

²⁴ Maksut Yiğitbaş, Hüseyin Özdemir, "Türkçü Bir Dergi: Halka Doğru ve Şiir Dünyası", *Edebi Eleştiri Dergisi*, Takvim-i Vekâyi'den 1928 Yılına Süreli Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı (Aralık 2021), s. 252-253.

²⁵ Sezen Karabulut, "Millî Mücadelenin Gözardı Edilen Toplumsal Hareketleri, 1919 Fatih, Üsküdar ve Kadıköy Mitingleri", *Osmanlı Payitahtında Siyasi Muhalefet ve Protesto Kültürü*, Ed: Yasemin Avcı, Umut Karabulut, Sezen Karabulut, *Libra Yayıncılık*, İstanbul, 2020, s. 371-401.

²⁶ İsmail Acar, *Türk Ocakları*, Türk Ocakları Balıkesir Şubesi Kültür Yayınları, Balıkesir, 2005, s. 58.

²⁷ Mehmet Pınar, "Adana Türk Ocağı ve Faaliyetleri (1923-1931)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/41, 540.

²⁸ Yusuf Sarıınay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, s. 302-305.

²⁹ Ayten Sezer Arı, "Şapka İnkılabı", *Atatürk Ansiklopedisi* (Online Ansiklopedi). Elde edilme tarihi: 14.10.2024, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/sapka-inkilabi/?pdf=5955&form=MG0AV3>.

³⁰ Günver Güneş, "İzmir Türk Ocağı", s. 122.

³¹ İbrahim Karaer, *Türk Ocakları ve İnkılaplar*, s. 121-128.

gece derslerinde Fransızca, Almanca, İngilizce gibi yabancı dil dersleri ile daktilo, muhasebe, ticaret, bîkî, dikîş gibi dersler verilmiştir.³²

Türk Ocakları, kurulduğu ilk yıldan itibaren hem Millî Mücadeleye hem de çeşitli alanlarda yapılan devrimlere destek verdiği gibi Türk kadın hakları mücadelesinin her safhasında da milletin yanında olmuştur.

3. TÜRK OKAKLARININ TÜRK KADIN HAKLARI MÜCADELESİNDE YERİ VE ÖNEMİ

Türk Ocakları, kadınlar ile ilgili faaliyetlerinde “İslamiyet öncesi Türk Kadınının aile ve toplum hayatında eşit olarak yer aldığını, fakat kadının toplum içindeki durumunun çeşitli etkiler ve kültürel değişimler sonucu zamanla bozulması sonucu kadınların aleyhinde bir ortam oluştuğunu bu yüzden de kadının birçok alanda geri planda kaldığını ve geri kalmışlığın simgesi haline geldiğini ifade etmektedir.”³³ Ocaklılar tarafından kadının yeniden erkekle birlikte aile ve toplum hayatında yer alması gerektiği fikri savunulmuş ve kadınların sosyal, siyasi ve ekonomik hayata katılmasını sağlayacak faaliyetlerde bulunması istenmiştir. Düzenledikleri faaliyetlerde, bilhassa toplantı ve konferanslarda kadınların bilinçlendirilmesine önem vermişlerdir. Kadın ile erkeğin toplantılara birlikte katılmalarını, oyun seyretmelerini, kadın konuşmacıların kadınlı erkekli topluluklara hitap etmesini, Müslüman Türk kadınlarının erkeklerle birlikte aynı oyunda rol almalarını sağlamışlardır.

Türk Ocaklarının önem verdiği konulardan bir diğeri de kadınların eğitimidir. Kadınların sosyal hayatta daha aktif ve eğitilmiş olarak yer alabilmeleri için yeni okulların açılması gerektiğini savunmuşlardır. Türk Ocağı’na bağlı Türk Gücü Gençlik Teşkilatı da kadınlar ile ilgili faaliyetlerde bulunarak, çeşitli gösteriler ve toplantılar düzenlemiştir. Cemiyetin sorumlu murahhası Kuzucuoğlu Tahsin Bey, Türk Gücü Hanımlar Şubesinin kurulmasını teklif ederek “Kadını attan indirdik, yanımızdan ayırdık; kudret, kuvveti de bizden ayrıldı... Yarım erkeklerden teşekkül eden milletler yarım milletlerdir. Milleti kurtaracak sizsiniz. İşte bugün Türk Gücü âmâl ve maksadını size söylerken diyor ki, hanımlar milleti kurtarınız. Bize yardım ediniz. Türk Gücü’ne bir kadınlar şubesi açınız ve memlekete güçlü kuvvetli valideler, vatan müdafîlerine gürbüz kahraman arkadaşlar, Turan’ın akıncılarına yılmaz, yorulmaz yoldaşlar veriniz” sözleriyle kadınların toplumdaki önemine vurgu yapmıştır.³⁴

Hamdullah Suphi Bey de Türk Ocağı’nın kadınlarla ilgili faaliyetlerini şu ifadelerle aktarmıştır; “Kalbinde Türk mазisinin hürmeti eksik olmayan Türk Ocağı hür bir insan gibi yaşamak için lazım gelen vasıflara haiz Türk Kadınının, kendi emeli için beraber çalışmaya daveti ilk vazifesi bilmiştir.”³⁵

Türk Ocağı salonunda sahnelenen müsamerelerde kadın erkek sanatçılar birlikte rol alarak kadınların sahneye çıkmasına destek vermiştir. Bu konuda ilk girişim 1913 yılında Halide Edip’in yazdığı *Yeni Turan* isimli oyunun İstanbul Türk Ocağında sahnelenmesi olmuştur. Ancak Hamdullah Suphi ve Halide Edip’in rol aldığı bu oyun dönemin İstanbul muhafızı Cemal Paşa tarafından Müslüman kadınların sahneye çıkmasının sakıncalı olduğu gerekçesi ile son anda engellenmiştir. Bunun üzerine sahneye gelen Hamdullah Suphi, hükümeti sert bir dille eleştiren şu konuşmayı yapmıştır;

“.....Yeni Turan’ın Türk kadınları tarafından temsili meneden hükümeti, bir ihtilal zümresine layık harekette bulunmadı. Bu hükümet kendisinden beklediğimiz cesareti gösteremedi. Bütün eski hükümetler gibi halk ihtilali, kara kalabalığın galeyanı endişesi önünde geri döndü, kendi prensiplerini kendisi terk etti.

....Acaba ne vakit, Türk vatanının idaresini elde edenler halk ihtilali korkusunu yenecek, ileri attıkları inkılap fikirlerine cesaretle bağlanacaklar ve buna her şeye rağmen sadık kalacaklar....Türk kadını bütün tarihinde hür kalmıştır ve hür yaşıyor. O halde ne için bu akşam İstanbul’un belli başlı ailelerine mensup kadınlarımız, millî bir oyunu temsil için sahnemize geldiği vakit, hükümet mümaneatı karşımıza çıkıyor? Meşrutiyetin memlekete getirdiği hürriyet namına mı? Yoksa sokak ihtilali, halk kıyamı endişesi namına mı?”³⁶

Bu ilk tecrübeden sonra, Halide Edip tarafından yazılan ve Muhsin Ertuğrul’un sahnelediği *Kenan Çobanları*, Türk Ocağında sahnelenmiştir. Seyirciler arasında Cemal Paşa’nın da yer aldığı oyun büyük ilgi görmüştür.³⁷

Halide Edip, Türk Ocaklarının kadın faaliyetlerine verdiği önemi anılarında şu cümleler ile ifade etmiştir;

“Bu yıllarda Türk Ocağı kürsüsü, her nev’i nutuklara ve hitaplara açık, salonunda da kültürümüzü yükseltecek oyunlar ve konserler verilirdi. Kadın ve erkek beraber iç salonda oyun seyretmeleri yahut nutuk dinlemeleri en

³² Yusuf Sarıınay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, s. 308-310.

³³ F. A. Tansel, “Türk Gücü Derneği”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi Yayını, Ahmet Caferoğlu Özel Sayısı*, 1/10, s. 15.

³⁴ F. A. Tansel, “Türk Gücü Derneği”, s. 15.

³⁵ Leyla Kaplan, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, s. 161.

³⁶ Yusuf Sarıınay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, s. 149.

³⁷ Yusuf Sarıınay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, s. 150.

evvel Türk Ocağı'nda başladı. Ocak gençlerinin temkini ve dürüstlüğü sayesinde, bu yenilik hiçbir tenkidi mucip olmadı. Bir sene zarfında bu o kadar tabiileşti ki, bu erkek ve kadın dinleyici kitlesine ilk defa olarak kadınlar da hitap edebiliyordu. Her halde Türk Ocağı kürsüsü halkın kültürünü genişletecek, konferanslar, piyesler ve konserler tertip edip duruyordu.”³⁸

Türk Ocakları tarafından çıkarılan dergilerde de sıkça kadın konusuna yer verilmiştir. İstanbul Türk Ocağı'nın önemli yayın organı olan *Türk Yurdu* dergisinde de kadın hakları ve sorunları üzerine yazılar yayınlanmıştır. Örneğin bir yazıda, görücü usulü ile evlenmeye karşı çıkılmakta, tanışarak evlenme tavsiye edilmiştir. Hamdullah Suphi 1912 yılında yayınlanan “Meşihatın Beyannamesi ve Bizde Nisailik” başlıklı yazısında, Türk kadınlığının sıkıntılı durumunu anlatır, kadınlara sevgi ve saygı gösterilmesi gerektiğini savunur. Sinop Türk Ocağı tarafından yayınlanan *Türk Bahçesi* adlı dergide Mebrure Faruk Hanım “Emrivaki” başlıklı yazısında Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hazırlanırken kadınlara milletvekili seçilme hakkının verilmemesini eleştirerek bir gün Türk kadınlarının Mecliste söz hakkına sahip olduklarında, aile hukuku sorununun düzeltilmesi için çalışmaları gerektiğini vurgulamıştır.³⁹

Türk Ocağı'nın kuruluşundan bir süre sonra kadınların Ocağa üye olması konusu tartışılmaya başlanmıştır. 1918 yılı Türk Ocağı Kongresi için yapılan 5 Temmuz 1918 tarihli Türk ocağı toplantısında kimlerin ocağa üye olabileceği konusu gündeme gelmiş ve bu konuda iki eğilim ortaya çıkmıştır. Kamran Bey; Türk Ocağı'nın bir ideal müessese olduğunu vurgulayarak, nicelikten çok niteliğin dikkate alınması gerektiğini ve yükseköğrenim görmemiş erkeklerin ve “bugün vaziyet-i içtimaiyessi itibariyle umumiyetle emekleyici olmaktan henüz kurtulamayan kadınlığın bilhassa yüksek tahsil ve terbiyeye mazhar olamamış aksamının Ocağa alınmasında hiçbir faide tasavvur edemediğini” belirtmiş ve yalnızca yükseköğrenim görmüş kadınların kabulünü savunmuş, Emin Ali Bey ise; taslak olarak hazırlanan nizamname de yer alan 6. Maddede “her Türk” ifadesinden sonra kadın ve erkek sözcüklerinin varlığının gereksizliğine dikkat çekmiştir. Tüm bu tartışmaların sonunda 1918 yılı Türk Ocağı Kongresinde düzenlenen nizamname de yer alan; “5. Madde: Ocağın maksadını kabul ve “altıncı maddedeki şartlarını ihraz eden kadın ve erkek her Türk Ocağa aza kayıt olunabilir” madde ile kadınların Ocağa üye olması sağlanmıştır.⁴⁰

Türk Ocağı'nın bu girişimi ile hem İstanbul da hem de Anadolu'nun içlerinde yer alan Türk Ocağı şubelerinde kadın üyeler de yer almıştır. Dönemin önemli aydınları tarafından kurulan ve etkin olan bir cemiyette resmi olarak yer almak Türk kadınlarının cesaretini artırmış olacak ki Ocak'ta, kadınlar için hukuki ve siyasi haklar talep ettikleri daha geniş kapsamlı ve etkili konferansları düzenlemişlerdir.

3.1. 1924 Türk Ocağı Kadınlar Konferansı

Cumhuriyet'in ilanı öncesi kadın hakları konusunda önemli çalışmalar yapan Türk Ocakları, Cumhuriyet'in ilanından sonra daha aktif faaliyetler yapmıştır. Düzenlediği konferanslar ile kamuoyunda önemli yankılar uyandırmaya çalışmıştır.

Medeni Kanun'un kabulüne hazırlık olarak kabul edilen Aile Yasa Tasarısının hazırlık aşamasında, 1924 yılı Ocak ayında İstanbul Türk Ocağında kadınlar konferansı düzenlenmiştir. Konferansın düzenlenme sebebi ise Büyük Millet Meclisi'nde görüşülen Aile Kararnamesi hükümlerinin Ocaklı kadınlar tarafından yetersiz bulunmasıdır.⁴¹ Konferans kadınların yanı sıra gazeteci ve siyasetçi gibi meslek gruplarının da ilgisini çekmiştir. Gazeteci Ahmet Emin Bey ve eşi, Avukat Ali Haydar Bey, Saruhan Mebusu Vasıf Bey de konferansa katılmışlardır. Konferansta ilk sözü Nezihe Muhittin⁴² almış ve düşüncelerini şu cümleler ile ifade etmiştir; “Bugün burada toplanan mühterem hemşirelerim! Asrî zihniyete asla uymayan ve memlekette hayırlı evlatlar değil alelâde bir galebeklik yetiştirmekten başka bir faydası olmayan kararname hakkında bugün burada nokta-i nazarımızı tespit ve mühterem Millet Meclisinde arz ile Türk kadınının terakki ve inkişaf vadisinde aynı hukuka haiz olmasını isteyeceğiz.”⁴³

³⁸ Halide Edip Adıvar, *Mor Salkımlı Ev*, Özgür Yayınları, İstanbul, 1996, s. 121.

³⁹ İbrahim Karaer, *Türk Ocakları ve İnkılaplar*, s. 101, 132.

⁴⁰ Füsün Üstel, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, s. 98, 105.

⁴¹ “Türk Hanımlarının Mühim Bir İçtimâi”, *Tanin*, 18 Ocak 1924, s. 3.

⁴² Nezihe Muhiddin Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında kadın hakları mücadelesinde önemli rol oynamış bir kadın hakları savunucusu, yazar ve siyasetçidir. Türkiye'de kadınların siyasal ve toplumsal haklarını savunan ilk örgütlerin kurucularından biri olarak tanınır. Detaylı bilgi için bkz. Yaprak Zihnioğlu, *Kadinsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası ve Türk Modernleşmesi*, Metis Yayınevi, İstanbul, 2003.

⁴³ “Türk Hanımlarının Mühim Bir İçtimâi”, *Tanin*, 18 Ocak 1924, s. 3.

Nezihe Muhittin'den sonra sözü öğretmen Hikmet İhsan Hanım almış ve özellikle bu zamana kadar kadınların hukuki haklara sahip olmayışını eleştirmiştir. Konu hakkındaki fikirlerinin sorulması üzerine söz hakkı Saruhan Mebusu Vasıf Bey'e geçmiştir.

"Burada söz söylerken kendime mühim bir vazife tertip ettiğimi hissettim. Kadın meselesini doğrudan doğruya vatan ve memleket meselesi telakki edenlerdenim. Asırlardan beri devam eden dertlerimiz, marazımız (hastalığımız) arasında aile meselesi de vardır. Türk kadınlığının layık olduğu inkişaf ve tekamüle (evrime) mazhar olması için gençler çalışmıştır. Ve çalışırlar. Erkek ve kadın meselesi yoktur... Memleketimizde bir kadın meselesi varsa bunu kanuni işgalden ziyade batıl fikirlerin, gülünç itiyatların devam etmesinde aramalıdır. Kadın ve erkek münasebeti tespit eden asrî bir kanun yoktur. Kadının bu günkü vaziyetinin fecaatini izaha lüzum görmüyorum. Çünkü sizlerdaha iyi hissedersiniz. Türk kadınlığı haiz olduğu en kuvvetli evsafa (vasıflara) rağmen inkişafa müsait bir saha bulamamıştır. Yetiyecek bütün nesiller ruh nokta-i nazarından da <kişmiş> olmayacaktır. Hâlbuki Türk kadını en büyük istidat (yetenek) ve kahramanlıklara haizdir. Türklerin kahramanlık sahasındaki terakkilerinin, diğer sahalarda terakki ve inkişaf edememesinin esbabı hakiki bir surette tahlil edilirse şuna destre olunur; Evlatlarımız gençliği o sahalarda inkişaf ettirecek bir kudrete malik olamamışlardır. Erkeklerin de çok kabahatleri var. Fakat bu kusur mecmuası aralarında biraz da kadın kabahatlidir. Bir ses 'Hep kadınlar kabahatli olur'. Diğer bir ses 'Ah bu erkekler..'

Konuşmasının devamında Vasıf Bey, Millî Mücadele döneminde cepheye çocuğuyla birlikte cephane nakleden ve yağmur altında titrediği halde üstündeki eski elbisesini cephane arabasının üstüne seren Türk kadınına: *"Titriyorsun çocuğun da titriyor hasta olursunuz"* denildiği zaman *"Bu cephaneler çocuğumdan da benden de kıymetlidir."* cevabını verdiğini ve Türk anasının ruhunu, samimiyetini vatana olan aşk ve alakasını bütün kuvvet ve şiddetiyle ifade ettiğini, bunun için asrî bir kararlıkla Türk kadınının memlekete mühim hizmetler verebileceğini beyan etmiştir. Bu sözden yola çıkarak, kadınlığın terakkisine mâni olan, tahribat yapan kitlenin veya mevcudiyetin el birliğiyle yıkılması lazım geldiğini hatırlatmıştır.⁴⁴

Vasıf Bey bu konuşmasıyla kadınların toplumsal gelişiminin ve ülkenin kalkınmasının önündeki en büyük engellerden birinin toplumsal cinsiyet eşitsizliği olduğunu ve bu engellerin kaldırılması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca kadınların toplumda hak ettikleri yeri alabilmesi, sadece kadınların değil, tüm toplumun faydasına olacağından kadınların gelişimi için birlikte çalışmak gerektiği üzerinde durmuştur.

Dönemin etkili bir siyasetçisi olan Vasıf Bey'in konferansa katılması hükümetin bu konuya ve kadınların fikir ve beklentilerine verdiği önemi göstermektedir. Vasıf Bey'in önerisi ile Aile Yasa Tasarısı ile ilgili önerileri tespit etmek üzere bir komisyon kurulmuştur. Komisyon üyeleri; Halide Edip⁴⁵, Sabiha Derya⁴⁶, Naime, Nezihe Muhiddin, Azize Selma, Aliye Esat, Nigâr Şevki, Rezan Emin, Safiye Ali Hanımlar olmuş; fikirlerine danışmak üzere ise Muhâmî Ali Haydar, Refik Münir, Ahmed Emin, Necmeddin Sadık Beyler seçilmişlerdir.⁴⁷

Konferansta kadınlar tarafından yapılan konuşmalar basında büyük ilgi görmüştür. Güzide Osman Hanım konferansın ve Nezihe Muhiddin'in yaptığı konuşmanın önemini şu cümleler ile ifade etmiştir;

"En canî ve içtimai bir mesele olan "Hukûk-ı Âile Kararnâmesi" etrafında müstesna heyecanın tesiriyle Türk Ocağı'nda toplanan büyük ve münevver kadın kâtibesi bu çok tahlil ve teşrihe muhtaç mesele üzerinde pek hararetili münakaşada bulundular. Muhterem Nezihe Muhiddin Hanım içtimai bir bademizi, içtimai düşkünlüğümüzü derin ve hassas gözlerle görerek temiz ve samimi bir lisanla izah buyurdular... Senelerden beri her türlü suistimale uğrayan kadın hakkı, bugün hakikaten kendi varlığını, memleketini, içtimaatını, aile saadetini, memleket refahını düşünen bütün münevver kadın şahsiyetlerini şiddetle alakadar edecek en canlı bir mevzudur. Artık hayatında ve muhitinde esaslı bir inkılap hazırlamak isteyen, asıl ruhunda müteallim duyguların heyecanını yaşayan Türk kadını derin bir tevekkül ile dalmış olduğu rüyanın köhne perdelerini iterek bugünkü büyük vazifesi başına geçmelidir..."

⁴⁴ "Türk Hanımlarının Mühim Bir İçtimâî", *Tanin*, 18 Ocak 1924, s. 3, "Hanımlarımızın İçtimâî", *Vakit*, 18 Ocak 1924, s.3.

⁴⁵ Türk edebiyatının ve siyasi hayatının önemli isimlerinden biri olan yazar, öğretmen, gazeteci ve siyasetçidir. Aynı zamanda Kurtuluş Savaşı'nda aktif rol almış bir millî mücadele kahramanıdır. Halide Edip, özellikle kadın hakları konusunda öncü bir isim olmuştur. Osmanlı döneminde kadınların eğitimi ve toplumsal hayata katılımı için çalışmıştır. Detaylı bilgi için bkz. İnci Enginün, *Halide Edip Adıvar*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2019.

⁴⁶ Sabiha Derya Sertel, Türkiye'nin ilk kadın gazetecilerinden biri ve önemli bir yazar, yayıncı ve kadın hakları savunucusudur. Türkiye'de modern gazeteciliğin öncülerinden olan Sertel, özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında sol düşüncenin ve kadın haklarının savunuculuğunu yapmıştır. Aynı zamanda, basın özgürlüğü ve sosyal adalet konularında önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir. Detaylı Bilgi için bkz. Seyhan Çankaya, *Sabiha Sertel: Roman Gibi Bir Hayat*, Can Yayınları, İstanbul, 2015.

⁴⁷ "Türk Hanımlarının Mühim Bir İçtimâî", *Tanin*, 18 Ocak 1924, s. 3.

Şimdiye kadar devam eden umumi kasırgalar, top ve barut sesleri kalplerimizin rikkat ve şükür dolu heyecan membaini susturmuştu. Bugün o büyük cidal arifesinin bize sükûn ve refah vaat eden mesud bayramındayız...”⁴⁸

Vakit gazetesindeki yazısında Mehmet Asım, kanun hazırlanmadan önce kadınların konferans düzenlemesinin kanunun en iyi şekli almasında büyük öneme sahip olduğunu ve ayrıca kadınların aile hayatında söz sahibi olabilmeleri için ekonomik özgürlüğe sahip olmaları gerektiğini savunmuştur. Bunun için hazırlanmakta olan kanununa önerilerini şu cümleler ile ifade etmiştir;

“...Türk kadınlığı için muhtaç olduğumuz şerait-i saadet nelerden ibaret olabileceğini düşünürken her şeyden evvel iktisadi hayat içinde kadınlarımıza bir mevcudiyet vermek meselesini de halletmelidir. Bu, yalnız kadınlık meselesi değil, bütün memleket ve millet meselesidir. Evvelki gün Türk Ocağı’nda içtima eden hanımlardan birisi kızlarımızın müstakbel zevcelerinden nezdine gider iken haklarını himaye için vesait ve teşhizatı hamil olmadıklarından şikâyet etmiş, gelin kızları adeta hududa gönderilen bir asker gibi silahlandırmak lazım geldiğinden bahsetmiştir. Bizim fikrimizce izdivaç çağına giren kızlar için hayatta kendilerini himaye edecek en mükemmel silah, ailevi ve iktisadi terbiyedir. Kadınları aile içinde erkeğin kazancını hüsn-i idare etmeye, herhangi bir şekilde yalnız kaldıkları zaman kendi hayatlarını kazanmaya müsait bir seviyeye vardıkları gün şimdiki içtimai ızdıraplar yüzde doksaneeksilecektir. Mâmâfih kadınlarımızın, kızlarımızın terbiye-i iktisadiyece yükselmesi ferdî hareket ile olacak bir şey değildir. Terbiye-i iktisadiyece tekâmül etmiş kızlar ve kadınların şerait-i hayatiyelerinde arzu edilen silahın husule gelmesi memleketin umumi teşkilat-ı iktisadiyesinin tekâmül etmesine, çalışmak isteyen, çalışmaya kabiliyeti olan kadınların ve kızların daima içtimâî hayatta kendilerine münasip bir iş bulabilmesine vâbestedir (bağlıdır).

Binaenaleyh bir taraftan Hukûk-ı Âile Kararnâmesi tanzim edilirken kadınlarımıza ve kızlarımıza iktisadi bir terbiye vermek gayesi ile mektepler açmaya, bu suretle yetişecek kızların ve kadınların mâlûmat ve mesailerine mahal-i tatbik olacak sanat müesseseleri de vücuda getirmeye çalışmalıdır. Eğer kızlarımızın terbiyesini ve muhitimizin teşkilat-ı iktisadiyesini bu suretle hazırlamaya muvaffak olursak kadınlık müessesinin kendi kendine halledilmiş olacağına şüphe etmemelidir.”⁴⁹

Mehmet Asım yazısında; kadınların ekonomik olarak güçlenmesi ve toplumsal hayatta aktif bir rol üstlenmeleri için gerekli olan eğitim ve altyapı çalışmalarına dikkat çekmiştir. Kadınlara iktisadi eğitim vererek, onların ekonomik bağımsızlıklarını kazanmaları sağlanmalı ve bu sayede toplumun genel kalkınmasına katkı sunmalarının teşvik edilmesi gerektiğini belirterek, kadınların eğitimi, sadece bireysel değil, toplumsal bir mesele olarak ele alınmasını ve bu çabaların sonucunda kadınlık meselesinin çözülebileceğini ifade etmiştir.

Gazete yazılarında, Nezihe Muhiddin dışındaki kadınların konferans esnasındaki konuşmalarının duygusal olduğu ve hazırlanmakta olan kanunun kadınların lehine olmasına ya da onların aile hayatında erkeklerle eşit haklara sahip olmalarına fayda sağlamayacağı ifade edilmiştir. Nebihe Necmettin eleştirilerini şu sözler ile dile getirmiştir;

“Türk kadınlığının hayat ve mukadderatına ait pek mühim bir mesele içtimâî olan “Hukûk-ı Âile Kararnâmesi” etrafında ittihazi icap eden efkâr ve mukarrerat tezekkür ve tespiti hakkında İstanbul kadınlarını davet ile pek ulvi ve kutsi bir mefkûrenin ilk esaslarını kurmak şerefini ihraza muvaffak olduğunuzdan dolayı bütün bir Türk kadınlığını Nezihe ve Mümtaz şahsiyetinize edebi bir his minnet ve şükranla merbut kılan bu muazzam ve hayati mesele hakkında bazı düşünce ve kanaatlerimi arz eylemeye münasebet ettim. Maalesef asırlarca evvelki zihniyetten kalma bir kanunun daha doğrusu bir bidat-ı siyasanın tatbiki ile bütün bir cihat medeniyet önünde gülünç olduğu kadar da mağdur ve sefil bir vaziyete düşmüş olan Türk kadınlığı elyevm yine aynı mesele-i hayatiye karşısında -fakat bu defa alenibir şekilde- çarpışmak mecburiyet-i katisinde bulunuyor.

Binaenaleyh arifesinde bulunduğumuz pek mühim bir cidalin başlangıcında hanımlarımızın bir takım hissi ve ruhi hitabeler ile vakit zayi etmekten ziyade bir mesele-i hayatiye olan şekil izdivacın en mühim ve muhtaç-ı ıslah olan noktalarının tadili ve ne gibi şerait ve mahiyeti haiz olacağı hakkındaki kati fikir ve kanaatlerini tasrih eylemeleri icap ederken maalesef pek mühim ve hayati olan işbu nokta tamamıyla meskut geçiliyor. Halbuki ilk düşünülecek mesele fikrimce teşkil eden komisyon tarafından ol be ol talebinde şiddetle musir bulunması icap eden atideki mevad-ı kıtaatıyla tezekkür ve tespit edilerek ve nukat-ı mezkurede müteaddid kongraslar ile mantiki bir tarzdanışr ve tamimine gayret edilmelidir. Binaenaleyh misal mezkurenin başlıcaları olan taaddüt-ü zevcenin tamamıyla men ve ref’i. Talak-ı sense, hala gibi medeniyet-i hazıra ile asla kabul-ı telif olmayan köhne ve

⁴⁸ Güzide Osman, “Hanımlarımız Arasında”, *Tanin*, 19 Ocak 1924, s. 3.

⁴⁹ Mehmet Asım, “Hukûk-ı Âile Kararnamesi”, *Vakit*, 19 Ocak 1924, s.1.

muzıraatlerin tamamen ilgası. Talakın idamesi fakat bu usulün de hasrı ve medeni bir şekli olan mahkeme huzurunda tarafının mutlak bir surette mütesâvîyen aynı haktan istifade edilebilmeleri ve talakın da ancak mahkeme kararıyla kesb-i katiyet edilebilmesi. Akdin hin-i icrasında müstakbel zevceyle zevcenin bizzat müftü veya kadı huzurundabilcümle şerait ve nokta-i nazarlarını kendileri tarafından dermeyen edebilmelerinin esas ittihazı.”⁵⁰

Nebihe Muhiddin ve diğer öncü kadınlara duyduğu minneti dile getiren Nebihe Necmettin, böylesine hayati bir konuda duygusal konuşmalar yapmak yerine, evlilik hukukunun ıslahının tartışılması gerektiğini belirtmiş ve çok eşliliğin (taaddüt-ü zevce) yasaklanması, boşanmanın (talak) medeni bir sistem halinde düzenlenmesi, mahkemelerin bu konuda tek yetkili olması ve nikâh konusunda tarafların şartlarını özgürce dile getirebilmeleri konularına değinmiştir.

Ocak'ta duygusal konuşma yapan kadınları eleştiren bir başka isim Leyla Reşit olmuştur. Leyla Reşit konuşmacıları feminist bakış açısına yakın, sert ve erkekleri suçlayıcı bir üsluba sahip oldukları için eleştirmiş ve bu tutumun kadın hakları konusunda faydalı olmayacağını belirtmiştir. Aile Kanununun hazırlanması sürecinde kadınların lehine kararlar alınabilmesi için çözüm önerilerini şu sözler ile ifade etmiştir;

“O halde, hanımlarımızın bu mesele hakkındaki fikirlerini, gerek aleni içtimaalar, kongranslar ve gerek Nebihe Necmettin Hanım Efendi'nin gayet muhik olarak teklif eyledikleri, hükümete, Büyük Millet Meclisine, Gazi Paşa Hazretlerine arz eyleyecekleri layihalar vasıtalarıyla ilan-ı izhar eylemeleri mühim bir fayda teşkil edebilir. Yeter ki matbuatımız hiçbir medeni millette kabul edilmeyecek kadar müfrit ve lüzumsuz olmasın. En ehemmiyetli noktaların senne-i izdivacın (yasal evlilik), taaddüd-ü zevcat ve talak meseleleri olduğu şüphesizdir. Senne-i izdivaç olarak kadın için dokuz ve erkek için on dört yaşın teklif edildiğini işitiyoruz. Bu, aşırımız için kahkahalar ile gülecek bir şeydir. Böyle bir teklif ailenin kutsi mana ve mahiyetinin hala bugün anlaşılmadığını ispat eder.

Taaddüd-ü zevcat, yalnız hanımlarımız tarafından değil, münevver genç beylerimiz tarafından da nefretle telakki edilen bir adettir. Fakat bunun bir hak olarak kanunda kalması caiz olamaz. Din-i celilimiz de buna müsaade verilmiş olması kanuna menedici bir madde konmasına sebebiyet teşkil etmez. Hazret-i peygamber, zaman-ı saadetlerden evvel mevcut bu sakim adeta tamamıyla ilgayı münasip görmeyerek birçok evamir-i mania ile icrasını -ahkam-ı diniyeye tamamıyla tatbik edilince- hemen de gayr-ı mümkün bir hale ifrağ eylemişti. Bugün onun ulvi asrını takip eylemek istersek bu sakim, muzır ve gayr-i medeni müsaadeyi ref' eylemeliyiz.

Aileye ulvi mahiyetini, metin ve rasin bir esası verir ve onun uzviyyet-i millîyemizin hücresi olduğunu kabul eylersek talak-ı selase ve hala adetleri kendiliğinden sükût eder. Ailenin zevcin keyfi bir kelimesi ile mahvolacak kadar temelsiz ve çürük esaslara müstenit olması, aile mefhumunun katiyen anlaşılmaması yüzündendir. İzdivaç, cenab-ı hak tarafından takdis edilmiş bir rabıttır. Beşerî ve keyfi arzular, onu suhuletle feshedememeli. Bugün birçok medeni memleketlerde, talak kabul edilmemiş, kabul edilen yerlerde bile birçok itirazlara maruz bulunmuş ve aleyhinde birçok eserler yazılmışken bizde talakın bu kadar basit telakki edilmesi çok şayan-ı telehhüftür. Kanun, bu hakkı kadınlara da bahsetmekle beraber, birçok takibdat ile talakı güçleştirmektedir. Ve talakı icap ettirecek esbab uzunca serdedilmeli, çocukların muhafaza-ı hukukuna ehemmiyet verilmelidir.

Bir de fikrimce dinî nikâh ile medeni nikâhı tefrik eylemek mecburiyeti vardır. İmam efendinin huzuruyla yapılan dini nikah, izdivacı takdis mahiyetini haiz ulvi bir şeydir. Mehr-i muaccel ve mehr-i müeccel gibi maddi şeyleri bu dini ve ulvi merasime karıştırmamak lazımdır. Belediye memurlarının huzuruyla yapılan medeni nikah ise dünyevi şartları tayin ve tespit eylemelidir. Hatta, arzu edildiği takdirde, aileler beyninde ve geçmeden tespit edilecek mevad bir şartnameye kaydolunur ve bu mukavelet muharriri huzurunda imzalanır. Bu suretle her iki tarafın hukuku taht-ı emniyete alınmış olur.”⁵¹

Leyla Reşit'in üzerinde durduğu konular evlilik yaşının 9 ve 14 olması, çok eşlilik (taaddüd-ü zevcat), boşanmanın (talak) düzenlenmesi, resmi nikâhın kurumsallaşması, boşanma hakkının kadına da tanınması ancak boşanmanın zorlaştırılması ve çocukların korunması, dini ve medeni nikâhın ayrılması olmuştur. Bu konuların kanunun hazırlık sürecinde komisyonlar tarafından dile getirilmesini istemiştir. Henüz Medeni Kanun'un hazırlık sürecinde kadınların hem basın hem de Türk Ocağı vesilesiyle fikirlerini dile getirmeleri kanunun kadınlar lehine hazırlanmasında önemli bir rol oynamıştır.

⁵⁰ Nebihe Necmettin, “Türk Ocağında Kongrans”, *Tanin*, 21 Ocak 1924, s.3.

⁵¹ Leyla Reşit, “Hukûk-ı Âile Kararnamesi Münasebetiyle”, *Tanin*, 26 Ocak 1924, s. 2.

Konferansta eleştirilen diğer konular konferansa İstanbul'dan iki yüz kadar kadının katıldığı ve bu sayının yetersiz olduğu ayrıca konu hakkında Anadolu kadınlarının bilgilendirilmemesi olmuştur. Bu nedenle kadınların seslerini duyurmada yetersiz kaldığını düşünen S.S. imzalı gazeteci konferans hakkındaki fikirleri şöyle ifade etmiştir;

“İstanbul'da iki yüz hanım toplanmış, Hukûk-ı Âile Kararnamesi hakkında müzakerede bulunmuşlar, bir de komisyon teşkil etmişler. Bunu işittiğimiz zaman hem memnun hem mütehayyir olduk.

Memnun olduk: Çünkü on beş seneden beri muhtelif isimler altında muhtelif maksatlarla teşkil eden hanımlar cemiyetleri muayyen bir maksat etrafında toplanmaları için ya hiçbir şey yapmadan dağılmışlar yahut da maksad-ı teşkillere bütünü menafi şeylerle iştigale mecbur olmuşlardır. Hanımlarımızın oldukça muayyen bir maksat ile toplandığını ilk defa görüyor ve bundan hanımlarımızın bazı fikirler etrafında içtima edeceğini düşünerek memnun oluyoruz. Maksadımızı teşrihten evvel küçük bir istirdat edeceğiz: Acaba İstanbul'da iki yüz değil iki bin hanım da toplanmış olsaydı bu toplanma Türk kadınlığını bi-hak temsil edebilir miydi? İstanbul'un en münevver büyük bir vilayet merkezimiz olmasına göreşüpheşizdir ki münevverlerimizin Türk kadınlığında yüksek bir mevki vardır. Fakat asıl Türk kadınlığının temsili fikrimizce belli mücahedede kafilisiyle orduya heyecan taşıyan, saban ile tarlasını süren ve bir tarafta beşikteki çocuğunu emzirirken öbür tarafta harmanı ile uğraşan Anadolu kadınlığıdır.

Hâlbuki Anadolu kadınlığının bu meselede İstanbul'daki hemşireleri gibi düşündüklerine delalet edecek bir hareketleri görülüyor. Belki de hakları vardır. İsminden de anlaşılacağı veçhile bu kararname yalnız kadınlar değil, kadın ile erkeğin terki edeceği aile hakkındadır. ...Hiçbir memlekette, hiçbir millette feminizm her yanları yalnız bir şehrin, bir kasabanın kanaatleriyle meydana gelmez ve hiçbir şehrin kadınları, mensup oldukları milletin kadınlığını temsil edemez. Zaten aleyh-i İstanbul hanımlarının Hukûk-ı âile hakkındaki mütalaalarının da müfit bir semere vereceğini çok şüpheli görüyoruz. İstanbul hanımlarınca yapılacak şey bütün Türk kadınlığını alakadar edecek mesele-i pişva olarak cins-i latif arasında zaten mevcut olan tesanüte (dayanışmaya) ameli (pratik) bir şekil vermek, andan sonra elbirliğiyle erkekler üzerinde tazyik-i icra etmektir.

Buna imkân hâsıl olduğu gün hanımlar davalarını kazanmış olacaklardır. Böyle umumi bir tazyik başladığında zannetmeyiz ki Büyük Millet Meclisi'nde kadınların istedikleri şey aleyhinde kalkacak birkaç el bulunabilsin!”⁵²

S.S.'in Türkiye'deki tüm kadınların el birliğiyle mücadeleye girişmesi gerektiğini belirten yazısı dışında milletin tümünü ilgilendiren ve aile hayatını düzenleyen bir kanun hazırlanmakta olduğu için konunun sadece kadınları ilgilendirmediği, herkesin bu konuya duyarlı olması gerektiği yönünde haberlere de rastlanmaktadır. Bu nedenle halkı bilgilendirmek amacıyla konferans sonrası kanun ile ilgili bilgilendirici yazılar da yazılmıştır. *Yeniğün Gazetesi'*nde A.H. imzalı yazıda şu ifadeler yer almaktadır;

“..... Mevzu-u bahisolan mesele kadının da erkeğin de gencin de ihtiyarın da zengin de fakirin de şehirlinin de köylünün de şiddetle alakadar olması lazım gelen bir ehemmiyeti haizdir: Çünkü... binanın beyaz haleli encümenince, kolu kanadı kırılan o “kararname” doğrudan doğruya... bir millete temel taşı vazifesini görececek bir konudur, ve bütün millet bu kanunun üzerine titremelidir. Millet ne aileler kümesidir, vatan ne tüten bacalar mecrasıdır, bir aile ne küçülmüş bir millettir ne ufalmış bir vatandır, “hukûk-ı âile” dinin üstünde “Millet ve Vatan Kanunu” diyebiliriz... Sağlam bir millet olmak için her şeyden evvel milletin temelini sağlamlaştıralım. Mademki aile küçülmüş bir millettir, aile meselesi demek milletin bütün meseleleri demektir. Maarifin kökü ailede, sıhhatin membâi ailede, iktisadın esası yine ailededir...”⁵³

1924 Türk Ocağı konferansı, kadınların sadece aile içinde değil, toplumsal ve ekonomik hayatta da eşit haklara sahip olmaları gerektiği fikrini ön plana çıkarmıştır. Ayrıca, Türk Ocakları gibi sivil toplum kuruluşlarının kadın hakları alanındaki etkisini göstermiş bu konuda öncü gelişmelerden bir tanesi olmuştur.

3.2. 1926 TÜRK OCAĞI KADINLAR KONFERANSI

Ancak 1924 konferansının ardından kadın-erkek hukuksal eşitliğine yönelik bir gelişmenin yaşanmaması üzerine Türk Ocakları ve *Türk Yurdu Dergisi* bu konu üzerine faaliyetlerine devam etmiş, Medeni Kanununun hazırlık aşamasında isteklerini dile getirmeye ve kanunun kadınlar lehine hazırlanmasına katkı sağlamaya

⁵² S.S., “Kadınlar Aleminde”, *Yeniğün*, 23 Ocak 1924, s. 1.

⁵³ A.H., “Açık Ses”, *Yeniğün*, 22 Ocak 1924, s.1.

çalışmışlardır. Öncelikle Türk tarihinde kadına verilen önem vurgulanarak bunun gerisinde kalındığına dikkat çekilmiştir. Abbas İshaki bu durumu şöyle ifade etmiştir;

“...Kendi efsane, hikâye ve masallarımız Türk kadınına tedbirli, vatanperver, fedakâr, ailesi uğrunda her bir kurbana amade analık vazifesini ifa ettiği vakit gösterdiği besaletcesareti lüzumunda askerlik ve silah meydanında da gösterebildiğini işaret etmişlerdir -Cengiz Hakkındaki Efsanelere Nazaran-. Kurun-ı vasita seyyahlarının tasvir ettiği Türk kadını bir erkek kadar, erkeğe her bir hukukta müsavi, devlet işlerinde büyük vazife deruhte etmiş, çocuk terbiyesinde aile idaresinde gayet muhterem ve mühim bir asırdır. (İbn-i -Fazila-nın Bulgar şehrine ve <Kalaviha>’nın Türkistan’a Timur sülâlerine seyahati) bazı İslam tarihçilerimizin gözlerine İran hayalperestliği ve Bizans miraslığı perdesi çekilmiş olduğundan, kadınlara karşı Türk’ün beslediği ihtiram (saygı) ve iltifat onlarca kaydolunamamışsa da Türklük âleminin büyük simalı kadınlarını inkâr da edemiyorlar...”⁵⁴

Abbas İshaki ayrıca Millî Mücadele sırasında Türk kadınlarının göstermiş olduğu cesarete, Türk ordusuna verdiği desteğe dikkat çekmiştir. Bu zorlu sürecin ardından birçok alanda yapılan devrimlerde kadınlara da yer verilmesi ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Kadınların savaş dönemlerinde iktisadi hayatta aktif olarak yer aldığı, kültür, sanat faaliyetlerine katıldığı ve erkekler ile kamusal alanda yan yana yer aldığı için bu durumun hukuksal olarak da düzenlenmesinin bir zorunluluk olduğunu şu şekilde ifade edilmiştir;

“Türk âleminin müstakbel siyaseti iktisaden taali ve kesb-i kuvvet etmektedir, devletimiz herkes sikitini iktisadi mesail üzerinde temerküz ettirecektir. Binaenaleyh istikbalimiz çalışmamızla ve çalışılacak esaslar ihzar etmemizle temin olunabilecektir. Bu noktada işgüzar Türk kadını, Türk erkeğini de çalışmak ve müstakbelimizin sağlam temel taşlarını sağlamlaştırmak yoluna sevk etmekte mühim bir amel olabilecek bir iktidara haizdir. Bu sebebe mebni kadınlarımızın bu meziyeti daima ve takdir olunarak himaye olunmalıdır. Yalnız onların işgüzarlıklarından hakkıyla istifade edebilmeleri için, gayretlerinin müsmir ve asri olmasına ehemmiyet verilmelidir. Binaenaleyh mesai usulümüzde islahat yapabilmeli ve aynı zamanda bir esir ve bir kul gibi çalışmayıp ailenin birinci derecedeki uzvu olarak, ailenin nizamı olarak çalışmasına yol açılmalıdır. Kadının ailedeki vaziyeti şu noktadan tahlil ediliyorsa şüphesiz erkekde mesai arkadaşının mevki-i muhterimini anlar ve ailesinin refahını temin babında kadının kıymetini açıkça görür ve takdir eder. Bu zihniyet kabul edilince şehirlerimizde yaşayan bazı zümrelerin kadın hakkındaki zihniyeti kendiliğinden tebeddül etmek mecburiyeti karşısında kalacaktır.”⁵⁵

Bu yazıda ayrıca Avrupalı kadınların ülkelerinin kalkınmasındaki yerine vurgu yapılmış, Türk kadınlarının da çalışma hayatında meslek çeşitliliğini artıracabilecekleri ve böylece yeni kurulan Türk Devletinin gelişimine daha fazla katkıda bulunabilecekleri belirtilmiştir.

“Bugün Avrupa kadınları her bir mesleğe sülûk etmiş ve her bir ihtisasa dahil olmuşlardır. Mesela mekteplerde muallimelik çocuk bahçelerinde muriyelik, hasta bakıcılık kamilen kadınlarda münhasırdır. Rusya’da kadınların hareketi pek eski bir şeydir ve orada tamamen ameli bir yola girmiştir ve zannederim onların tecrübelerinden bizim de istifademiz mümkündür. Rus istatistiklerine nazaran ibtidai ve rüşdi malumlarının yüzde 70’i kadınlardır. Köy, kasaba ve vilayetlerdeki doktorların yüzde 40’ı kadınlardır. Bundan posta, telgraf, kütüphane ve kiraathane memurları ekseriyetle kadındır. Kadınlarının ekseriyeti teşkil etmesiyle maruf Finlandiya’da hükümet memurlarının nisfından ziyadesi kadındır. Hatta nezaretlerde bütün umur-u kırtasiye kadınlar elindedir. Fransa’da umur-u terbiye ekseriyetle kadınlar eline geçmiştir. Yalnız Almanya’da bu vakte kadar kadınların hükümet devairinde istihdamlarına o kadar müsaade edilmemiş. Fakat harb-i umumiye takip eden inkılap ruhu orada da kadınlara yeni yeni sahalar açmış ve açmaktadır. Bizim Türk kadınlarının münevver zümresine gelince maalesef şimdilik istihkak kesbettikleri mevkii hala iyice ellerine alamamışlardır. Halbuki Cumhuriyet Türkiye’si onların da mesai hayatına atılmalarına pek muhtaçtır. Bugün yüzlerce ve binlerce köylerimiz ve kasabalarımızdaki mekteplerimiz muallimsizdir, mürebbiyesizdir. Taşradaki hemşirelerimiz her nevi sıhhi ve tıbbi muavenattan, rehbersizlik yüzünden inliyor. Binaenaleyh asrî Türk kadının vazifesi ve millî umdesi şu boşlukları doldurmak olmalıdır. Milletimizin şu büyük dönümünde, milletin beka-ı istikbali için başlanan teşebbüslerde erkeklerle beraber el birliğiyle çalışmalı ve kendilerinin o büyük Türk Analarının kızları olduğunu ispat etmelidirler. Türk kadının da millî mesaimizde devlet ve milletimize müfit olabilmesi için hükümetimizin ahdesine bir tertip eden şey onların iş, ihtisas ve meslek kadını olarak yetişmelerine sebep olacak mektepler ihdas etmekten ibarettir. Muallimlere ihtiyacımız, şimdi kız muallim mekteplerimize devam eden talebenin ondan pek fazladır. Bu sebebe mebni yeni esaslara müstenit kız muallim mekteplerimizin adedini ne kadar çoğaltsak yeri vardır. Zira ibtida-i

⁵⁴ Abbas İshaki, “Türk Kadını”, *Türk Yurdu*, Cilt 23, Sayı: 6 (25 Ocak 1926), s. 46-50.

⁵⁵ Abbas İshaki, “Türk Kadını”, *Türk Yurdu*, 25 Ocak 1926, s. 46-50.

talimi mecbur ettiğimiz zaman, yalnız bu nevi muallimlerimize güvenerek işe şuru edebilmek mümkün olacağı gibi, memleketimizin en ücra köşelerine yalnız bu sayede münevver valideler bahşedebileceğiz ve yalnız onlar sayesinde memleket hürufat ve tıslımlara gömülmüş anasını ortadan kaldıracabileceğiz.⁵⁶

Türk kadın hakları mücadelesinde önemli gelişmelerden biri de 1926 yılında Trabzon Türk Ocağı'nda Trabzon'un ilk kadın konferansçısı olarak bilinen Süreyya Hulusi Hanım'ın⁵⁷ konferans vermesidir. Henüz kadınların hukuksal haklara sahip olmadığı bir dönemde taşrada bir kadının topluluğa hitap ederek kadın haklarını savunması önemli bir gelişmedir. Bu durum artık sadece Türkiye'nin büyük şehirlerinde değil, taşrada da kadınların, erkekler ile eşit haklara sahip olmak için seslerini yükseltmeye başladıklarını göstermektedir. Elbette ki onlara bu cesareti veren en önemli gelişme cumhuriyet rejimine geçilmesidir. Bu durumu Süreyya Hulusi Hanım şöyle ifade etmiştir;

*"Millî bir mabed-i telakki etmekliğimiz icab eden bu çok kıymetli Ocağın güzideler, mefkûrecilerle dolup bu ...(taşan) konferans salonunda bir Trabzon kadınının düşündüklerini serbest söylemeye cüret eylemesi belki fazla bir cesaret eseri olabilir. Ancak bana bu cesareti siz mefkûrecilerin, inkılâbçıların daima kalplerinde taşıdıkları samimiyet vermiştir. Millî ateşin harareti vermiştir. Hülâsa büyük inkılâbın nur-u ziyası vermiştir."*⁵⁸

Süreyya Hulusi Hanım, Ocak'ta uzun süren bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında ilk olarak Türk kadınının toplumdaki yeri ve önemine vurgu yaparken özellikle Millî Mücadele'nin kazanılmasındaki rolüne dikkat çekmiştir. Ayrıca kadınların aile, iktisat ve siyasal hayatta yaşadığı sıkıntılara değinerek bu sıkıntıların giderilmesi için kadınların kürsülerde daha fazla yer alması ve konuşması gerekliliğini şöyle aktarmıştır;

"Kadının muasır cemiyetlerdeki mühim mevkileri hakkında bir takım nazariyat veya iddialarda bulunmak istemiyorum. Yalnız Türk kadınının bugünkü âlim vaziyetlerini anlatmak için anın vaziyetlerini hatırlatmak istiyorum ve bu vazifeleri şöylece tasnif ediyorum.

- 1- Türk kadını ailede
- 2- Türk kadını iktisadiyatta
- 3- Türk kadını siyasiyatta

İşte hayatın bu üç türlü mücadelesinde Türk kadınının göreceği işler vardır. Evvela Türk kadının ailedeki hayatına muhtasaran temas edelim.

Kim şüphe edebilir ki en büyük Türk ricali ilk tahsil dersini anasından almamıştır. Terbiye meselelerinde ana ilk ve en müesser bir mürebbi olmak mevkini muhafaza edecektir. Büyük vatanperverlerimiz ilk vatan muhabbetini analarından alanlardır. Vazife ve hayırhahlık ana kucağında aile içinde öğrenilir...

2-iktisadiyatta Türk kadını: iktisat işleri tarlada, pazar yerlerinde, atölyelerde, mağazalarda, fabrikalarda başlar. İstihsal ve istihlak şeklinde tecelli eder. İktisat işleri baştan aşağıya tamamen harekettir her hareket bir kuvvetin vücuduna arz-ı ihtiyaç eder. İşte tabiatın mantığının kabul ettiği hüküm budur.

On beş milyonluk bir kitlenin çocuklarını dâhil-i hesap etmeyerek on beş milyon bir kadın ve erkek kitlesi tasavvur ediniz. Bu kitle on milyon kuvvetinden teşekkül etmiş demektir. Halbuki bugünkü vaziyetimize nazaran faal olan bu kitle hemen hemen yarıdır.

Mantıksızlığın derecesini anlamak için cemiyet içinde beş milyon kuvvetin âtil ve hatta muzır bir şekilde kaldığını göz önüne getirmek kâfidir. Cemiyet itibarıyla göze çarpan bu ziyana bir de keyfiyeti ilave ediniz. Hakikaten ne vahim vaziyette kaldığımızı göreceksiniz. Türk kadını iktisadiyattaki rolünü ifa edemezse yani tarlada mağazada fabrikada kocasıyla kardeşiyle bir yürüyemezse kadını ekmekten kesemez paradan doymayacaktır. Çünkü cemiyeten müstehlik fazla mütehasıl onun yarısı kadar bile yoktur. Ve nihayet mesai bir mücadeledir ki aşk ister sevda ister sevda ve aşk o kadından çıkar.

Kadınsız mesai bir çölde yürüyen yalnız bir seyahatin mesaisi kadar muz'ic ve tatsızdır kadın iktisad hayatına girmedikçe bugün olduğu gibi yine o pis kahveler erkeklerle dolacaktır. Şehirler kasabalar meskenet ve zulmetten kurtulamayacaktır.

⁵⁶ Abbas İshaki, "Türk kadını", *Türk Yurdu*, 25 Ocak 1926, s. 46-50.

⁵⁷ Süreyya Hulusi Hanım, Trabzon'da "Trabzon'un Halide Edibi" olarak anılmış ve modern kıyafetiyle dikkat çekmiştir. 1926'da Ankara'da toplanan Muallimler Kurultay'na katılarak Trabzonlu kadın öğretmenleri temsil etmiştir. Ayrıca, Trabzon'da kadınların modernleşme sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Detaylı bilgi için bkz.; Veysel Usta, Bahar Baki Usta, "II. Meşrutiyet ve Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Kadın", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 20 (2016), s. 225-274.

⁵⁸ "Şuun", *Türk Yurdu*, Cilt 3, Sayı 16 (Şubat 1926), s. 457-460.

4- Türk kadını tarihte siyasi rol oynamıştır.

Kadın kendi benliğini idrak eder. İktisadi sahada haiz-i tesir olursa neden memleket işlerinde geri kalsın herkes ondan vatan dersi alır da ne için o vatanın idaresi ve mukadderatı mevzu bahs olduğu zamanda mühmil bir vaziyette bırakılır. Vatanda tüten ilk ocak eğer bir kadın parmağıyla tutuşmuşsa ve eğer o ocakların müşterek bir ifadesi ise öyle zan eyliyorum ki vatan ve kadın yekdiğerinden ayrılmayan iki mefhum teşkil ederler...

Türk kadınının Türk içtimaindaki rolü maksatlarımı arz ettim. Çok arzu ederim ki bu şerefi benden evvel memleketin terbiye işlerini deruhte etmiş olan malum hanımlar almış olsalardı. Ben kendi hesabıma bilhassa Trabzon'daki hemşirelerim hesabına onlardan nur-u feyz beklerim. Bugünkü inkılabın süratle ilerlemesi için bu ilim kürsüsü kendilerini bekliyor bu kürsü her zamandan ziyade şimdi onlara muhtaçtır. Hanım mürebbilerimiz utanmamalıdır ki yavrularımıza verecekleri terbiyenin beşte dördü millîyet muhabbetine dayanmazsa vazifelerini tam yapmış olamazlar. Kadınlık hakkında gelecek mesud konferanslarımızda mürebbi ve ocaklı hanımlarımızı dinlemek istediğimizi tekrar arz eyler ve malum beylerin mâile bu ocağı şenlendirmelerini ve Türk hanımlarına layık oldukları mevki hürmeti vermelerini rica ile sözlerime nihayet veririm.⁵⁹

Süreyya Hulusi Hanım bu konuşmasında Türk kadınının toplumsal hayattaki üç temel alanı -aile, ekonomi ve siyaset- nasıl dönüştürebileceğine odaklanmıştır. Kadınların eğitimi, ekonomik olarak bağımsız ve toplumsal sorumluluklarını yerine getiren bireyler olmalarının, toplumun tümünden gelişimi ve refahı için gerekli olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca kadınların yalnız ailede değil, aynı zamanda ekonomide ve siyasette de önemli roller üstlenmesi gerektiğine ve bu alanlarda aktif olmaları gerektiğine dikkat çekmiştir. Kadınların eğitimi ve toplumsal hayata katılımları, sadece kendi hayatları değil, tüm toplum için büyük bir değer taşımaktadır.

1926 Türk Ocağı Kadınlar Konferansı, kadınların eğitimi ve istihdamı için hükümete seslenmiş, kadınların gelişiminin ulusal gelişim için zorunlu olduğuna dikkat çekmiştir. Konferans, kadınların hak arayışının taşrada da duyulmasına önemli bir örnek teşkil etmiştir.

3.3. 1930 Türk Ocağı Kadınlar Konferansı

Cumhuriyetin ilanının ardından Tevhid-i Tedrisat Kanunu (3 Mart 1924) ile kız ve erkek çocuklara eşit eğitim hakkı tanınmış, Medeni Kanun'un kabulü (17 Şubat 1926) ile kadınlar aile hayatı ve toplumsal hayatta erkekler ile eşit haklara sahip olmuşlardır. 1923-1930 yılları arasında Türkiye'de kadın hakları konusunda eğitim, medeni hukuk, çalışma hayatı ve örgütlenme alanlarında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Tüm bunlara karşın 1930 yılına gelindiğinde kadınlar hâlâ erkekler ile eşit haklara sahip değillerdi. 1930 yılının Eylül ayında yapılacak belediye seçimlerinde oy kullanabilmek ve siyasal haklara kavuşabilmek için kadınlar bir kez daha faaliyete geçmişlerdir. Seçim hazırlıklarının ve Belediye Kanunu ile ilgili değişikliklerin Meclis'te görüşülmeye başlaması üzerine kadınların seçimlerde yer alıp alamayacağı hem kadın cemiyetlerinde hem de dönemin basınında gündem olmuştur. *Vakit* gazetesi 25 Mart 1930 tarihli nüshasına konuyu; *"İstanbul Kadınları Belediye İntihabadına İştirak Hakkından İstifade Edemeyecekler mi?"* başlığı ile taşımış ve konunun önemini şu cümleler ile açıklamıştır;

"Mecliste müzakere edilen yeni belediye kanunu mucibince kadınlara intihap etmek ve edilmek hakkı verilmektedir. Bunun için hanımların fırkaya kaydedilmeleri icap eder. Kanunu kabulünü müteakip kadınlar intihabata iştirak edeceklerdir. Umumi vilayet meclisi ile belediye meclisi yeni intihabata kadar vazifelerine devam edeceklerdir. Ankara'da 15 gün kadar kalacağımı tahmin ediyorum. Haber aldığımıza göre yeni belediye kanunu kadınların belediye intihabadına iştiraklerini temin etmekle beraber İstanbul kadınlarının bu haktan istifadeleri şüpheli görülüyor. Çünkü malum olduğu üzere şehrimizde vilayetle Emanet tevhit edilmekte, belediye meclisi vilayet meclisine kılbedilmektedir. Yeni kanun ise kadınlara ancak belediye intihaplarına iştirak hakkı veriyor. İstanbul'da belediye meclisi namile bir meclis kalmayacağına göre İstanbul kadınlarının aynı zamanda beledi işlerle mükellef vilâyet meclisine intihap edilip edilmemeleri halledilmesi lâzım bir mesele teşkil etmektedir."⁶⁰

Haberden de anlaşıldığı üzere, 1930 tarihli Belediye Kanunu ile kadınlara yerel yönetimlerde oy kullanma ve aday olma hakkı tanınması gündemdedir. Ancak İstanbul'da belediye yönetiminin vilayetle birleştirilmesi, kadınların bu yeni haklardan faydalanıp faydalanamayacağına dair bir tartışma doğurmuştur. Bu dönem, Türkiye'de kadınların haklarını kazanma sürecinin başlangıcıdır. Belediye seçimleri, kadınların ilk kez siyasi hayata katılımına olanak sağlamış; ancak İstanbul gibi özel durumlara sahip yerlerde bu hakkın uygulanışı tartışma konusu olmuştur.

Kanun her ne kadar tartışmalara açık ve henüz son şeklini almamış olsa da İstanbullu kadınlar belediye seçimlerine katılacak adaylarını ve politikalarını belirlemek üzere Türk Kadınlar Birliği'nde hazırlıklarına

⁵⁹ "Şuun", *Türk Yurdu*, Cilt 3, Sayı 16 (Şubat 1926), s. 457-460.

⁶⁰ "İstanbul Kadınları Belediye İntihâbatına İştirak Hakkından İstifade Edemeyecekler Mi? *Vakit*, 25 Mart 1930, s. 1-3.

başlamıştır. Konuyu başka kadınların fikirlerini de yayınlayarak sütunlarına taşıyan *Vakit* gazetesinde ilk olarak Nüzhet Hâmit Hanım'ın görüşlerine rastlanmaktadır;

“Belediye azası olmadan. Emanetin bütçesini tetkik etmeden bir şey söylenemez. Meselâ ben sokakların bozuk ve kirli halinden cidden müştekiyim. Bunun sebebi ne? Emanetin parası mı yok. Eğer parası yoksa niçin boyuna yeni yol yapmak için istimlâklar yapılıyor. Bana kalırsa, kadınlar belediye azası olunca sokakların hem de yalnızbüyük caddelerin değil, ikinci üçüncü derecedeki sokakların da tamirini, temizlettirilmesini, hatta yıkanmasını temin etmelidirler.”

Evvelâ yollar,

Lâmîa Refik Hanım şunları söylüyor: “Ben de yolların ihmalinden şikâyetçiyim. Kanalizasyon lâğımları açılır, fakat çukur kapatılırken yamrı yumru bırakılır, niçin? Sonra sokaklardan çöpler kaldırılıyor. İşittiğime göre, nezafet amelesi, temizlik işlerinde değil, tamirat işlerinde kullanılıyorymuş, ne garip değil mi?”

Her şey bozuk,

Naile Tevfik Salim Hanım da şu fikirde: “Şehrin her tarafı acınacak halde. Yollar bozuk, seyrüsefer işleri bozuk, tenvirat işleri bozuk. Meselâ Sirkeci’den sonraki şehir istasyonlarında hâlâ petrol lâmbası yakılıyor. Emanet niçin şirkete müracaat ederek istasyonlara elektrik getirtmiyor.”

Olmalı mı, olmamalı mı?

Fitnat Mümtaz Hanım ise kadınların belediye azalığına bûs bütün aleyhtar, diyor ki: “Adam akıllı bir anne olmak, şöyle böyle bir aza olmaktan çok iyidir. Bir annenin azalıkla uğraşmaya vakti olmamalıdır. Emanetten istediğime geline, çocuklarımıza birbahçe yapsınlar. Koca İstanbul’da bir çocuk bahçesi yok!”⁶¹

Ayrıca 30 Mart 1930’da Türk Kadınlar Birliğinde Efzayiş Suat Hanım kadın belediyeciliği hakkında bir konferans vermiş, konferanstan sonra Cemal Reşit Bey de bir konser icra etmiştir. Kadınlar Birliği her 15 günde bir belediyeciliğe dair konferanslar düzenleme kararı almıştır.⁶² Konferans düzenleme kararı alan bir diğer cemiyet de Türk Ocakları olmuştur. Ankara Türk Ocağı’nda Afet İnan tarafından konferans verileceği ulusal basında şu sütunlarla duyurulmuştur;

“Kadınların İntihap Hakkına Dair!

Muallim Afet H. Yarın Ocak’ta Konferans Verecek.

Türk Ocağı Müdürlüğünden: Nisan’ın 3’üncü perşembe günü saat dört buçukta Türk Ocağında, kadınların intihap haklarına dair, Musiki Muallim Mektebi Muallimlerinden Afet Hanım tarafından bir konferans verilecektir.”⁶³

Afet İnan, kadın hakları konusuna duyduğu ilgiyi ve konferansa hazırlık sürecini anılarında şöyle ifade etmiştir;

“3 Nisan 1930’da Türk Ocağı merkezinde ilk konferansımı vermiştim. Konu Türk kadınlarının seçim haklarına ait idi. Bu konu üzerinde o zaman çok heyecan ve ilgi duyuyordum. Musiki Muallim Mektebi’nde (bugünkü Konservatuar) Tarih ve Yurt Bilgisi derslerini okurken, karşımdaki öğrenciler vatandaşlık hak ve görevlerinden söz ederken ve onlara ders uygulaması yaptırırken bu eşitsizliği bir öğretmen sıfatıyla ortadan kaldırıyor ve örneğin oyları cinsiyet farkı gözetmeksizin verdiriyordum. Bu, doğaldır ki bir ders uygulamasının ötesine geçmiyor ve erkek öğrencilerin bazen var olan kanun göz önünde tutarak, itirazına maruz kalıyordum. Vatandaşlık hak ve görevlerinde kadın ve erkeğin eşit olmasını, Atatürk’e söylüyordum. O sıralarda Belediye Kanunu’nun değişmesi konusu konuşulmakta idi. Atatürk’ün etrafında toplanıp bu konu tartışıldığında, bu hakkın kadınlara verilmemesi taraftarı olanların savunması karşısında, verilmesi gerektiğini öne süren devlet adamlarımız da vardı. Bu konuda her gün yeni yeni kitaplar okuyor ve dünya kadınlarının bu bakımdan durumunu inceliyordum. Topladığım bu bilgileri bir konferans haline koyarak, Türk Ocağı salonunda Atatürk’ün de hazır bulunduğu bir toplantıda okumuştum.”⁶⁴

⁶¹ “İstanbul Kadınları Belediye İntihâbatına İştirak Hakkından İstifade Edemeyecekler Mi? *Vakit*, 25 Mart 1930, s. 3.

⁶² “Hazırlık! Kadın Birliği Belediye Namzet Azalarını Seçiyor”, *Vakit*, 31 Mart 1930, s. 1.

⁶³ “Kadınların İntihap Hakkına Dair”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Nisan 1930, s. 1.

⁶⁴ Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 347.

Afet Hanım'ın konferansı yoğun ilgi görmüştür. Çok sayıda kadın ve erkek dinleyicinin yanında Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü ve diğer mebuslar da konferansı dinlemeye gelmişlerdi. Yaklaşık 30 dakika süren Afet İnan'ın konuşmasında dikkat çeken ifadeler şöyledir;

"Yüksek huzurunuzda bahse cüret edeceğim mevzu, intihap meselesidir. Bu meseleye temasım ve onunla iştigalimin iki sebebi vardır. Biri ve en mühimi, çünkü Türk milletinin azasındanı; çünkü Türk vatandaşımı, intihap hakkının, cinsiyet farkı olmaksızın her vatandaşa şamil olmasını kat'iyetle isteyen bir kadını. İkinci sebep Musiki Muallim Mektebinde, Yurt Bilgisi namı altındaki dersin de hocasıym; bu dersin programında intihap bahsi de vardır.

...İntihap, hak mıdır? vazife midir? İşte bu soru, bizi bugünün meselesi olmak lazım gelen bir zemine sokacaktır.

İntihabın esaslı ciheti, vatandaşın intihapta reyini kullanması hakkıdır. İntihap, millî hâkimiyet prensibinin fiilen tatbikidir, bunun için hak olduğu meydandadır. Diğer taraftan vatandaşlar, müşterek menfaat ve talilerine karar verirken hep beraber dikkatli olmak mecburiyetindedirler. Bu nokta intihabı, vatandaşlar için bir vazife hükmüne koyar. Bu takdirde, intihap vazifesi, onu icraya kabiliyetli olduğuna hükmedilenlere râci olmak lazım gelir. Görülüyor, ki intihabın hem hak ve de vazife telakki olunmasından, biri birine muarız iki nazariye çıkıyor.

İntihabın hak olduğu nazariyesi, millî hâkimiyetin ifadesidir; millî hâkimiyet ise, bilirsiniz, istisnasız, vatandaşların umumi heyetindedir. Buna binaen – sabiler ve delillerden başka – bütün vatandaşlar erkek ve kadın intihap hakkına maliktir. Çünkü, milletin her ferdi, millet içinde kendi mevcudiyeti kadar, eşaslı bir hakka maliktir. Millî hâkimiyetin cinsiyet farkı gözetmeksizin milletin bütün azasına ait olduğundan elbette şüpheye mahal yoktur.

Hanımlar, Efendiler;

Bundan şüphe edenler demokrasi ve millî hâkimiyetin ne olduğuna anlamaktan aciz olan kimselerdir; asıl intihap hakkına kabiliyeti, liyakati olmayacak bu gibilerdir.

...Kadın, bugün istenilsin istenilmesin umumi ve iktisadi hayata samimi bir surette karışmıştır. Kadın bugün tezgahlarda, fabrikalarda, büyük mağazalarda, ticarethanelerde, memurluklarda bilcümle umumi hizmetlerde çalışmaktadır. Rusya'da, en faal sınıflarda, fiilen askerlik vazifesi de yapmaktadır.

...Hanımlar, Efendiler; Cumhuriyetimizin politika rejimi müsavat prensibine istinat eder. İntihap sandığı önünde en ümmi ile en büyük devlet adamı müsavidir. Kadın niçin bu müsavattan hariç tutulsun?

...Türk kadınının belediye intihaplarına iştirak hakkının tanınması: Teşrii Meclise aza intihap etmek ve intihap olunmak hakkının yakın zamanda tasdik ve tatbik olunacağına şüpheşiz, mesut bir mukaddimedir. Türk tarihinin bu devrine kadar, Türk kadınına, çoktan çok layık olduğu bu siyasi hakkını vermek tabiatile mazinin istibdat idarelerinden beklenemezdi: fakat, demokrat Türk Cumhuriyetinin bu hususta da faziletli şiarının yüksek eserini görmek, elbette lüzumundan fazla, gecikmeyecektir."⁶⁵

Afet İnan konuşmasında Türk kadınının seçme ve seçilme hakkını savunmuş ve bu hakkın, kadınların toplumsal ve ekonomik hayattaki rollerinin doğal bir sonucu olarak verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Cumhuriyetin eşitlikçi yapısına, kadınların da katkı sağlaması için bu hakların onlara tanınması gerektiği ifade etmiştir. Ayrıca, kadınların bu hakkı elde etmelerinin, demokratik bir toplumun gerekliliği ve kadının toplumsal hayatta eşit bir konumda olması için önemli bir adım olduğunu vurgulamıştır.

Türk Ocaklarında düzenlenen konferans ulusal basında da yer bulmuş ve konferansa gösterilen ilgiye de vurgu yapılmıştır. *"Bugün Ankara'nın fikir âlemi müstesna bir gün geçirmiştir. Musiki muallim mektebi muallimlerinden Afet Hf. tarafından Türk Ocağı salonunda verilen konferans, kadınlığımız terakkisi önüne açılan inkişaf ufuklarını işaret etmekte olması itibarile hususi bir ehemmiyete haizdir..... Afet Hanımın konferansı birçok yerlerinde şiddetle alkışlanmış, sürekli alkışlar arasında bitmiştir. Hanımlarla beraber birçok erkekler de konferansı hararetle alkışlamakta idiler."*⁶⁶

Afet İnan'ın Ankara Türk Ocağı'nda yaptığı uzun konuşması ulusal basında tam metin olarak yer almıştır. Ayrıca bu konuşmanın Türk kadınlarının siyasal haklarını kazanma sürecindeki önemine şu cümleler ile vurgu yapılmıştır;

"Muallim Afet H. Türk Kadınının Davasının ilk yapraklarını açtı.

⁶⁵ "Türk Kadınlarının İntihap Hakkına Dair Mühim Bir Konferans", *Türk Yurdu*, C. 4, Sayı 24 (Mart-Nisan 1930), s. 60-68.

⁶⁶ "Afet Hanımın Konferansı", *Vakit*, 4 Nisan 1930, s. 1.

Kadınların intihap haklarına dair ilk konferans, dün Türk Ocağında Musiki Muallim Mektebi muallimlerinden Afet Hanım tarafından verildi.

Ankara'nın bütün münevver kadim ve erkeği saat dörtte salonu doldurmuştu. Gazi Hz., Kâzım ve İsmet Paşalar. Vekiller, Mebuslar gelmişti.

Kadınların intihap haklarına dair davanın ilk yaprağının açılışını görmek ve bunu genç bir muallim hanımın ağzından dinlemek için ocak sahnesinin perdesine gözler dikilmişti.”⁶⁷

Musiki Muallim Mektebi öğretmenlerinden Afet Hanım'ın verdiği bu konferans, kadınların siyasi hayata katılımının ne kadar önemli ve gerekli olduğunu mantıki, hukuki ve sosyal dayanaklarla açıklıyor. Bu metin, Cumhuriyet'in ilk yıllarında kadınların sosyal ve siyasi haklarına dair verilen mücadelenin tarihsel bir belgesidir. Afet Hanım gibi güçlü ve donanımlı kadınların yaptığı bu tür konuşmalar, toplumsal dönüşüme zemin hazırlamış ve kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesi sürecinde büyük bir rol oynamıştır. 3 Nisan 1930 tarihinde Belediye Kanunu'nda yapılan değişiklik ile Türk kadınları belediye seçimlerine katılma hakkı elde etmiştir. Böylece siyasal alanda erkekler ile eşit haklara sahip olma yolunda ilk adımı da atmıştır.

4.SONUÇ

Türk Ocakları, Türk kadınının toplumsal, hukuki ve siyasal haklarının kazanılmasında önemli bir rol oynamış, böylece Cumhuriyet'in modernleşme sürecine önemli katkılar sağlamıştır. Özellikle 1924, 1926 ve 1930 yıllarında düzenlediği kadın konferansları, kadınların hukuki ve siyasal haklarını kazanmasında yönlendirici olmuştur. Bu konferanslarda kadınların evlenme, boşanma gibi aile yaşamındaki yerleri, eğitimleri, meslek sahibi olmaları ve kamusal alanda daha aktif roller üstlenmeleri gibi konular ele alınmış, bu konular ile ilgili kadınlar tarafından bildiriler sunulmuş ve bu bildiriler dönemin ulusal basınında da yer alarak tartışmaların gündeminde yer almıştır. Böylece süreç içerisinde gerçekleşen ve Türk kadınının önemli bir öznesini oluşturduğu toplumsal düzenlemelere önemli bir zemin hazırlamıştır.

Türk Ocakları'nın kadın hakları konusundaki faaliyetleri, Cumhuriyet'in ilanı sonrası yaşanan toplumsal dönüşümde de önemli bir rol oynamıştır. Kadınların hak mücadelesi, 1926 yılında Medeni Kanun'un kabulüyle somut bir temel kazanmış ve bu kanunla kadınlar, eşit miras hakkı, boşanma süreçlerinde eşitlik ve tek eşlilik gibi kritik öneme sahip haklara kavuşmuştur. Ardından, 1930 yılında kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkı tanınmış, bu da kadınların siyasal alanda ilk kez temsil gücüne erişmelerini sağlamıştır. Bu gelişmeler, Türk Ocakları'nın oluşturduğu toplumsal bilinçle uyumlu bir şekilde ilerlemiş ve kadın haklarının tanınmasında Ocağın kurumsal katkısı güçlü bir şekilde hissedilmiştir.

Türk Ocakları'nın kadın haklarına ilişkin faaliyetleri, Türk kadınının bireysel hakları kazanmasının yanı sıra toplumsal statüsünün yükseltilmesine de önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Bu çalışmalar, kadınların siyasal ve sosyal yaşamda aktif olarak yer alabilmelerinde önemli aşamalar doğurmuştur. Türk Ocakları'nın bu bağlamdaki tarihsel rolü, Cumhuriyet ideallerinin hayata geçirilmesinde kadınların oynadığı kritik rolü gözler önüne sermiş ve bu yönüyle toplumsal dönüşüm sürecinde önemli bir örnek teşkil etmiştir.

⁶⁷ “Kadınların İntihap Haklarına Dair Konferans”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Nisan 1930, s. 1-3, “Kadınların İntihap Etme Hakkı”, *Milliyet*, 6 Nisan 1930, s. 2.

KAYNAKÇA

Süreli Yayınlar

Hâkimiyet-i Millîye

"Kadınların İntihap Haklarına Dair Konferans" (1930). *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Nisan.

"Kadınların İntihap Hakkına Dair" (1930). *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Nisan.

Milliyet

"Kadınların İntihap Etme Hakkı" (1930). *Milliyet*, 6 Nisan.

Türk Yurdu

"Şuun" (1926). *Türk Yurdu*, Cilt 3, Sayı 16, s. 457-460.

"Türk Kadınlarının İntihap Hakkına Dair Mühim Bir Konferans" (1930). *Türk Yurdu*, Cilt 4, Sayı 24, s. 60-68.

Abbas İshaki (1926). "Türk Kadını", *Türk Yurdu*, Cilt 23, Sayı 6, s. 46-50.

Tanin

"Türk Hanımlarının Mühim Bir İçtimâi" (1924), *Tanin*, 18 Ocak.

Güzide Osman (1924), "Hanımlarımız Arasında", *Tanin*, 19 Ocak.

Leyla Reşit (1924). "Hukûk-ı Âile Kararnamesi Münasebetiyle", *Tanin*, 26 Ocak.

Nebihe Necmettin (1924). "Türk Ocağında Kongrans", *Tanin*, 21 Ocak.

Vakit

"Afet Hanımın Konferansı" (1930). *Vakit*, 4 Nisan.

"Hanımlarımızın İçtimai" (1924). *Vakit*, 18 Ocak.

"Hazırlık! Kadın Birliği Belediye Namzet Azalarını Seçiyor" (1930). *Vakit*, 31 Mart.

"İstanbul Kadınları Belediye İntihabatına İştirak Hakkından İstifade Edemeyecekler Mi?" (1930), *Vakit*, 25 Mart.

Mehmet Asım (1924). "Hukûk-ı Âile Kararnamesi", *Vakit*, 19 Ocak.

Yenigün

A.H. (1924). "Açık Ses", *Yenigün*, 22 Ocak.

S.S. (1924). "Kadınlar Âleminde", *Yenigün*, 23 Ocak.

Kitaplar

Acar, İ. (2005), *Türk Ocakları*, Türk Ocakları Balıkesir Şubesi Kültür Yayınları, Balıkesir.

Adivar, H. E. (1996), *Mor Salkımlı Ev*, Özgür Yayınları, İstanbul.

Caparol, B. (1982), *Kemalizm ve Kemalizm Sonrası Türk Kadını*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Çakır, S. (1994), *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul.

Çankaya, S. (2015), *Sabiha Sertel: Roman Gibi Bir Hayat*, Can Yayınları, İstanbul.

Enginün, İ. (2019), *Halide Edip Adivar*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Kaplan, L. (1998), *Cemiyetlerde ve Siyasal Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Karabulut, S. (2020), "Millî Mücadele'nin Gözardı Edilen Toplumsal Hareketleri: 1919 Fatih, Üsküdar ve Kadıköy Mitingleri", Ed: Yasemin Avcı, Umut Karabulut, Sezen Karabulut, *Osmanlı Payitahtında Siyasi Muhalefet ve Protesto Kültürü*, Libra Yayıncılık, İstanbul.

Karakışla, Y. S. (2015), *Osmanlı İmparatorluğunda Savaş Yılları ve Çalışan Kadınlar*, Kadınları Çalıştırma Cemiyeti (1916-1923), İletişim Yayınları, İstanbul.

Kurnaz, Ş. (1991), *Cumhuriyet Öncesi Türk Kadını*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Sarınay, Y. (1994), *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Tekeli, Ş. (1982), *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, Birikim Yayınları, İstanbul.

Tunaya, T. Z. (1988), *Türkiye'de Siyasal Partiler, C. 1 İkinci Meşrutiyet Dönemi*, 2. Baskı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.

Üstel, F. (1997), *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Zihnioğlu, Y. (2003), *Kadinsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası ve Türk Modernleşmesi*, Metis Yayınevi, İstanbul.

Makaleler

Akyüz, K. (1986), "Türk Ocakları", *Belleten*, C. 50, Sayı: 196, s. 201-228.

Arığ, A.S. (2020), "Şapka İnkılabı", *Atatürk Ansiklopedisi* (Online Ansiklopedi). Elde edilme tarihi: 14.12.2024, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/sapka-inkilabi/?pdf=5955&form=MG0AV3>.

Güneş, G. (1998), "Türk Devrimi ve İzmir Türk Ocağı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C: 3, Sayı: 8, s. 115-135.

- İnsel, A. D. İ. (1984), "Kadın Dergilerinin Evrimi", *Türkiye'de Dergiler ve Ansiklopediler (1849-1984)*, İstanbul, s. 163-179.
- Kanter, B. (2021), "Terakki-i Muhadderât ve Hanımlara Mahsus Gazete'de Öteki Ya Da Rol Model: Avrupalı ve Amerikalı Kadınlar", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Sayı: 26, s. 29-56.
- Kaymaz, İ. Ş. (2010), "Çağdaş Uygarlığın Mihenk Taşı: Türkiye'de Kadının Toplumsal Konumu", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 46, Güz/2010, s. 333-366.
- Pınar, M. (2015), "Adana Türk Ocağı ve Faaliyetleri (1923-1931)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, Sayı: 41 (Aralık 2015), s. 537-552.
- Tansel, F. A. (1979), "Türk Gücü Derneği", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi Yayını, Ahmet Caferoğlu Özel Sayısı*, Fasikül: 1, Sayı: 10, s. 1-18.
- Tuna, S. (2016), "Mütareke İstanbul'unda Türk Sanayi Sergisi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C: XVI, Sayı: 32 (Bahar), s. 243-287.
- Unat, N. A. (1982), "Toplumsal Değişme ve Kadın", *Türk Toplumunda Kadın*, Ed. Nermin Abadan Unat, Ekin Yayınları, İstanbul, s. 1-31.
- Usta, V, Usta, B. B. (2016), "II. Meşrutiyet ve Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Kadın", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 20, s. 225-274.
- Yiğitbaş, M., Özdemir, H. (2021), "Türkçü Bir Dergi: *Halka Doğru* ve Şiir Dünyası", *Edebi Eleştiri Dergisi*, Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına Süreli Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı (Aralık 2021), s. 249-263.

Tezler

- Karaer, İ. (1989), *Türk Ocakları ve İnkılâplar*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi.